

ЛЕГАЛИЗАЦИЯТА НА ИСПАНСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (1976—1977)

ДРАГОМИР ДРАГАНОВ

Рецензент: *Искра Баева*
Редактор: *Милен Семков*

Драгомир Драганов. ЛЕГАЛИЗАЦИЯ КОМУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ИСПАНИИ
(1976—1977)

Студия разглежда основните проблеми дейността на Комунистическата партия на Испания на едно от важните етапи на нейното съвременно развитие — с ноември 1975 г. (смертта на Франко) до юни 1977 г. (първите свободни парламентарни избори). Преодолевайки редица обективни препятствия, в този период партията успява да завоюва своето право на легално съществуване в испанското общество. Но заради това тя е принудена да отиде на систематични и понякога скъпоходящи отстъпки, които се отразяват на нейното по-нататъшно развитие в условията на парламентарен режим.

Студията е част от по-голямо изследване, посветено на КПИс в годините на прехода от франкизма към буржоазна демокрация и построеното на негово основание неопубликуваните материали от архива на ЦК КПИс.

Dragomir Draganov. LEGALIZATION OF THE SPANISH COMMUNIST PARTY (1976—1977)

The study considers the main problems in the activity of the Spanish Communist Party (SCP) during one of the most important stages of its contemporary development — since Franco's death (November 1975) to the eve of the first free parliamentary elections (June 1977). Overcoming a number of objective obstacles in that period the party succeeded to win the right to legal existence in the Spanish society. It was forced, however, to make compromises, often at a high price, which influenced its further development under the conditions of the Parliamentary regime.

The study is a part of a greater investigation dedicated to the SCP in the years of transition from fascism to bourgeois democracy and is based on unpublished data from the archives of the Central Committee of the Spanish Communist Party.

Историята на легализацията на ИСКП е по-скоро история на съпротивата срещу признаване правото ѝ на законно съществуване.

Близко 40-те години франкистка диктатура успяват да наслоят и в политическото, а и в масовото съзнание на испанското общество силни антикомунистически предразсъдъци. Необходима е около година и половина след смъртта на Каудильо, докато се преодолеят поне част от тях, за да се стигне до 9.IV.1977 г., когато ИСКП е вписана в регистъра на политическите асоциации. С обособяването на факторите „за“ и „против“, които влияят върху това решение, от една страна, и с анализа на взаимоотношенията между тях, от друга, са свързани основните задачи на тази работа.

Малката историческа дистанция от времето на събитията се отразява чувствително върху количеството и качеството на научната литература, която му е посветена. Две са основните ѝ характеристики: оскъдица и пристрастие¹. Приятното изключение от тях — политико-социологическите изследвания на новосъздадената партийна система в Испания² — за съжаление центрират вниманието си предимно върху периода след първите парламентарни избори, проведени през юни 1977 г.

Така всеки, който се опита да вникне в процесите, свързани с последните месеци от нелегалното съществуване на ИСКП, опира в последна сметка до едно единствено съчинение, дело на нашумелия през втората половина на 70-те години испански журналист Хоакин Бардавио³. Живо и увлекателно написана, съдържаща редица съществени подробности, потвърдени при това от участници в събитията, книгата представлява интерес за изследователя. Същевременно обаче тя не е лишена и от слабости, основната от които е тенденцията да се представи цялата предистория на легализацията като дело едва ли не само на двама главни герои: тогавашния министър-председател Адолфо Суарес и тогавашния генерален секретар на ИСКП Сантяго Карильо.

Впрочем през 1983 г. самият Карильо също публикува своите впечатления от преходния период⁴. Но там на легализацията на партията са отделени едва петдесетина страници, в които — както и в цялата му работа — споменатото пристрастие определено доминира над някои несъмнено интересни разсъждения.

Изследователите, и особено онези от тях, които се занимават със съвременна проблематика, обикновено се жалват от това, че вместо документален материал от „кухнята“ на събитията най-често им се предлагат лустросани комуникета, които в повечето случаи прикриват истината или пък я поднасят в труден за коментиране вид. В конкретния случай обаче подобна жалба, колкото и да е улесняваща историописеца, би била неискрена. Обратно — без да претендира за пълна изчерпателност, авторът на това изследване смята, че е получил достъп до основната документация по темата за легализирането на ИСКП. Заслугата е на първо място на сътрудниците от архива на ЦК на ИСКП, създали му всички улеснения в издирването на материалите, и второ, на онзи „информационен бум“ от последното десетилетие, чийто основен принцип в редица държави е „всичко за продаване“.

Благодарение на тези две обстоятелства в основата на тази работа са положени три групи документи. В първата от тях влизат речи, изказвания, изявления, комуникета и т. н. на испански държавни органи⁵, на междупар-

¹ Carr, R., J. Fusi. España de la dictadura a la democracia. Barcelona, 1979; Claudin, F. S. Carrillo, Cronica de un secretario general. Barcelona, 1983; Carrillo, S. Memoria de la transición. Barcelona, 1983.

² Esteban, J. de, L. L. Guerra. Los partidos políticos en la España actual. Barcelona, 1982; Teoría y práctica de los partidos políticos. Madrid, 1977; Fundación FOESSA. Informe sociológico sobre el cambio político en España 1975—1981. (IV informe FOESSA). T. 1, Madrid, 1981 (по-нататък FOESSA).

³ Bardavio, J. Sabado Santo rojo. Madrid, 1980.

⁴ Carrillo, S. Цит. съч.

⁵ Leyes políticas españoles 1808—1978. Madrid, 1978.

тийни обединения⁶ или пък на отделни политически дейци⁷. Към втората спадат официалните документи на ИСКП⁸ и на международното комунистическо движение⁹. Третата обхваща архивни материали на партията, част от които се пускат за първи път в научно обръщение¹⁰.

Известно е, че още преди да бъде легализирана, ИСКП застава на някои по-особени, в сравнение с по-голямата част от международното комунистическо движение, позиции по редица съвременни идейно-теоретически и политически проблеми. Доста често обаче тези ѝ позиции се разглеждат отделно от партията вътре в конкретната испанска историко-политическа действителност, взима се само „международният“ им аспект и на тази основа се правят лесни, но трайни изводи и заключения. Нещо повече — в някои случаи движещите мотиви на вътрешнополитическата линия на поведение на ИСКП се представят като производни от външнополитическите ѝ концепции, като се пренебрегва очевидният факт, че до 9.IV.1977 г. партията не само не е управляваща, за да бъдат определящи тези ѝ концепции, но дори и не е призната за законно съществуваща вътре в страната си. В този смисъл една от целите на това изследване е и да покаже „обратната връзка“, а именно не по-малко очевидният факт, че някои международни позиции на ИСКП, включително и някои от т. нар. особени, са продиктувани от нейни повече или по-малко „чисти“ вътрешнополитически съображения.

В заключение към този кратък увод авторът смята за необходимо да поясни, че предлаганата работа е част от едно по-голямо изследване на дейността на ИСКП в периода на прехода от франкизъм към буржоазно-демократична система в Испания.

* * *

1. ПРОГНОЗИ И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

На 20.XI.1975 г. умира Франсиско Франко. Два дни по-късно за крал на Испания е коронясан принц Хуан Карлос I Бурбон-и-Бурбон. В първото си официално слово новият държавен глава заявява: „Днес започва нов етап в историята на Испания“.

Фразата разпалва надеждите на милиони испанци за демократизация на политическата структура след близо 40 години диктатура. Твърде скоро обаче идва и първото голямо разочарование: през декември за министър-председател на кралството е потвърден Карлос Ариас Наваро, виден представител на франкисткия „бункер“.

Съставът на новия кабинет е очевиден компромис между „бункера“ и „либералите“ в управляващата върхушка: наред с отявлени франкисти, като Хосе Солис Руис, адмирал Пита да Вейга, генерал Сантяго и Диас де Мендивил, в него са включени и Мануел Фрага Ирибарне, Хосе Мария де Арейлса, Антонио Гаригес, привърженици на „реформата отгоре“. Не по-малко очевидна е целта на този компромис — да се гарантира възможно най-постепенният преход към времето „след Франко“, като се запази максималното от онова, което Каудильо по собствените му думи от 1969 г. оставя

⁶ Documentos secretos. Oposición española. Madrid, 1976.

⁷ Navaro, C. A. Hacia una plenitud democrática. Madrid, 1976; La via española de la democracia. Madrid, 1976.

⁸ VIII congreso del Partido comunista español, Bucarest, 1972; IX congreso del Partido comunista español, Madrid, 1978; Manifiesto-programa del PCE, s. 1., 1975.

⁹ Конференция коммунистических и рабочих партий Европы. Берлин, 29—30 июня 1976. М., 1977.

¹⁰ Archivo del Comité Central del Partido comunista español (по-нататък АССРСР).

„вързано, и то добре вързано“. Същевременно да се попречи на всякакви опити за „скъсване“ със стария режим, така желано и от опозицията, и от мнозинството испанци¹¹.

Точно обратни са намеренията, с които посреща смъртта на диктатора ИСКП. Изпили до дъно горчивата чаша на поражението в гражданската война 1936—1939 г., разочаровани в очакванията си за край на франкизма след разгрома на сродните му системи във Втората световна война, претърпели неуспех в опитите си да го подкопаят чрез организиране на партизанско движение, от средата на 50-те години испанските комунисти трайно се ориентират към масовото политическо действие като най-ефикасно средство за сваляне на режима.

Това масово действие неизменно се основава на възприетата през юни 1956 г. линия на „национално помирение“. Аргументирайки необходимостта от новата линия, на заседание на Политбюро на ЦК през април с.г. генералният секретар на ИСКП Долорес Ибарури подчертава: досега ние издигаме идеята за „Национален антифшистки фронт“, но виждахме базата му в „старите сили от републиканския лагер и по-специално от емиграцията, без да държим сметка за това, че от 1939 г. насам тези традиционни сили отслабнаха, за да се превърнат практически в сянка, докато в страната. . . започнаха да кристализират нови политически групи. . . В продължение на 17 години ние заемахме с леки нюанси една и съща позиция: да обуславяме възстановяването на демократичните свободи в нашата страна със свалянето на франкизма. Аз мисля, че трябва да престанем с тази постановка, която според мен е отрицателна и ни заведе в задънена улица“. Мнозина, пояснява Ибарури, „макар и да са недоволни от Франко и желаят политически промени, се плашат от идеята ни, че франкизмът трябва да бъде свален насилствено, страхуват се, че това ще доведе до началото на нова гражданска война“¹².

Подкрепяйки необходимостта от „промяна на тактиката ни“, както окачествява Ибарури линията на „национално помирение“, Сантяго Карильо, тогава член на Политбюро, допълва: макар, че определени демократични свободи „могат да се постигнат и преди да свършим с Франко, . . . да не забравяме, че кулминацията ще бъде събарянето на франкизма, че това е нашата основна цел“¹³.

В резултат на дискусията в Политбюро и на пленума, проведен през август с. г., линията на „национално помирение“ придобива окончателния си облик. Смисълът ѝ, както го определя официалната „История на ИСКП“, е в „предложение за споразумение между работническата класа и други обществени класи и слоеве, с цел да бъде заменена франкистката диктатура с режим на граждански свободи, без да премине през нов период на кървави борби и междуособни войни“¹⁴.

В следващите години постепенно се конкретизира и социално-класовият пълнеж на линията на „национално помирение“. „Оста на цялата ни политика — пояснява на проведеното на 16.IX.1967 г. заседание на ЦК на ИСКП Карильо вече в качеството си на генерален секретар на партията — беше и е развитието и укрепването на работническото движение и на демократичното движение; беше и е това, което нарекохме съюз на силите на труда и

¹¹ За първите месеци след смъртта на Франко вж. Carr, R., J. Fusi. Цит. съч., р. 269 е seg.

¹² АССРСЕ, 1956/14, 3—6.

¹³ Пак там, с. 6, 8.

¹⁴ История на Испанската комунистическа партия. С., 1962, с. 71.

културата, беше и е за днес и за утре.“¹⁵ А в утвърдения на Втората национална конференция през 1975 г. Манифест-програма на ИСКП „съюзът на силите на труда и културата“ получава и предстартовата си физиономия в навечерието на очаквания край на франкизма. В него влизат: работническата класа — „която няма какво да загуби от падането на фашистката диктатура, ликвидирането на политическата и икономическата власт на монополите, премахването на частната капиталистическа собственост, а ще спечели всичко“; селяните — „заинтересовани от установяването на политическа и социална демокрация и социализъм“, с „решаващ принос за испанската революция“; силите на културата — „нов и силен съюзник на работническата класа и трудовото селячество“¹⁶.

През тези двадесет години — от декларацията за „национално помирение“ до Манифеста-програма — политическите варианти на масовото антифранкистко действие не остават неизменни. Пленумът на ЦК от септември 1957 г. взема решение за провеждане на „ден на националното помирение“ като акт на „национален плебисцит, мирно предупреждение към онези, които упорствуха да си правят оглушки за лошото положение на нацията“¹⁷. Две години по-късно, през 1959, ръководството на ИСКП излиза с предложение за „мирна национална стачка“ като нова, още по-широка „масова акция против франкистката диктатура“¹⁸.

И двете инициативи обаче — „денят на националното помирение“ и „мирната национална стачка“ — имат общо взето скромни успех. Една от причините е, че независимо от „националните“ им названия, те все още не могат да обхванат наистина разнообразни по социален състав групи от населението. Обратно — „мирната национална стачка“, проведена на 18.VI.1959 г., се организира не само против диктатурата, но и против монархистите, тъй като ИСКП се опасява, че около тях може „да бъде създаден един блок, който да уговори Франко с някакво антинародно и антидемократично решение, и да се открие път за установяване на една монархическа диктатура“¹⁹. Нещо повече — по онова време сред комунистите се засилва убеждението, че „съществуват големи възможности падането на франкизма и съответната политическа промяна да доведат, независимо от преходните форми, които могат да се появят в хода на осъществяването ѝ, до демократична република, опираща се изцяло на работническата класа и селяните, на прогресивната интелигенция и младежта, която да скъса задълженията, свързващи Испания с американците, да възстанови независимостта на страната, да следва неутрална политика между военните блокове и да бъде фактор на мира в Европа и света, . . . една социално и политически напреднала демократична република“²⁰.

Следващите лозунги за осъществяване на линията „национално помирение“ са „общата политическа стачка“ и „пактът за свобода“. В резолюцията на VIII конгрес на ИСКП, проведен през 1972 г., се пояснява обаче, че същината и целите на всички тези „тактически“ лозунги е неизменна: „Преходът от фашистка диктатура към демокрация е невъзможен без една истинска политическа революция, . . . която не трябва да бъде гражданска война, нито въстание от класически тип. Със съотношение на силите, благоприятно за политически промени, изолирайки „ултра“-та, тази поли-

¹⁵ ACCPCE, Reuniones 1962—1970, Reunión del CC 16/9/1967, 7—8.

¹⁶ Manifiesto-programa. . . , p. 14.

¹⁷ История на Испанската. . . , с. 280.

¹⁸ Пак там, с. 287.

¹⁹ Пак там, с. 285.

²⁰ ACCPCE, Reuniones 1962—1970, Informe S. Carrillo, s. d.

тическа революция би изисквала по-малко насилие, отколкото обикновено използва режимът, за да се държи на власт. Политическата революция ще бъде една демократична, национална промяна, в която трябва да участвуват максимумът от силите, които се стремят към политически свободи.²¹

Почти толкова неизменни през тези двадесет години са и исканията, които ИСКП включва в различните тактически лозунги. Вzeti от резолюцията на VIII конгрес, в „Пакта за свобода“ те настояват за „временно правителство на широка коалиция; амнистия; политически свободи без дискриминация; избори за Учредителни кортеси, които да се произнесат върху обществено-политическия режим на испанската държава“²².

Дори и само на основата на този почти конспективен преглед на стратегията и тактиката на ИСКП след 1956 г. могат да се направят най-малко три констатации с важно за изходните ѝ позиции в периода „след Франко“ значение:

1. В 20-те години, предхождащи смъртта на Франко, партията съумява навреме и точно да улови необходимостта от алтернативно противодействие срещу опитите на режима да наложи „национално помирение отгоре“ и постепенно да привлече на страната на тази алтернатива част от широките слоеве на населението.

2. ИСКП е единствената, не само сред левите, но и въобще сред опозиционните политически сили, която в един толкова продължителен период от време не спира търсенията си на „алтернатива отдолу“, т. е. и демократична, и широка по идейно-политически и социален обхват.

3. Успоредно с това партията подценява както възможностите и способностите на управляващите кръгове — в широкия смисъл на това понятие — за маневриране, така и евентуалното присъствие на повече или по-малко „реформаторски“ настроения сред тях. Всъщност, ако е вярно, че през 1956 г. ИСКП официално провъзгласява отказа си от насилствено сваляне на диктатурата, също толкова вярно е, че в следващите двадесет години от политическия ѝ речник отпада само понятието „насилствено“, т. е. само методът, но не и основната цел на онова масово действие, което тя се стреми да организира и оглави. Даже и в началото на 70-те години и особено след атентата срещу тогавашния министър-председател адмирал Кареро Бланко (декември 1973 г.), когато раздвижването сред управляващите среди и появата на „апертуристи“ (привърженици на „размразяването“ на режима) става съвсем явно, смисълът на „политическата революция“ от резолюцията на VIII конгрес неизменно е „демократично скъсване“ с диктатурата, изключвайки възможността за „демократичен преход“.

Подценяването на способностите на управляващите кръгове за маневриране личи особено в позицията, заета от VIII конгрес на ИСКП спрямо монархията и конкретно спрямо бъдещия крал и държавен глава Хуан Карлос I. „Да предположим — заявява в доклада си пред конгреса С. Карильо —, че Хуан Карлос седне на трона и че, пренебрегвайки клетвите си за вярност към „Движението“*, призове — давам го само като пример — някоя личност извън „Движението“, която да започне „размразяването“. В същия този ден той ще се сблъска със секторите от „Движението“, които ще го обвинят в предателство. И ще трябва да търси известна подкрепа от опозицията. Но опозицията ще използва тази ситуация, за да засили исканията

²¹ VIII congresso... , 331—332.

²² Пак там, с. 331.

* Под това наименование официално се води обединението между Испанската фаланга на Хунтите за национал-социалистическо настъпление и традиционалистите, единствената разрешена политическа групировка по време на франкизма.

си за истинска политическа демокрация, което означава да постави под въпрос монархията и да изиска народът да реши — което е единствено демократично — за режим от какъв тип ще се произнесе Испания.

Ако Хуан Карлос не желае да рискува с подобен изход — което е повече от вероятно, защото ако не е така, защо се подчини на всичко, което Франко му поиска, за да бъде определен за негов наследник? — тогава ще трябва да се опре на „Движението“ и проблемите ще останат, с тази разлика, че Хуан Карлос не е всемогъщият шеф на това „Движение“ и няма авторитета на „каудильо“.

А ако не се наклони нито към опозицията, нито към „Движението“, на кого ще се опре? На армията? Тогава ще имаме една военна диктатура и нищо няма да се промени, с утежняващото за монархията обстоятелство, че това би довело до разцепление в армията, включително и до появата на една републиканска фракция в нея.²³ И всичко това при положение, че монархията в Испания официално е възстановена още през 1947 г., а през 1969 г. не по-малко официално Хуан Карлос I е провъзгласен за наследник на Франко на поста държавен глава! Което, разбира се, не пречи в резолюцията на конгреса тези разсъждения да се концентрират в категоричната фраза, че „опозицията не може да приеме хуанкарлисткото решение отгоре, без да се самоубие политически“²⁴.

Действителността, с която се среща ИСКП след смъртта на Франко, е доста по-различна от прогнозите ѝ. Причините са много и разнообразни, но основните са свързани с икономическите и обществено-политически изменения в Испания през 60-те и първата половина на 70-те години.

С края на 50-те години идват и финалните акорди на т. нар. политика на автаркия, възприета непосредствено след Гражданската война. Вратите на испанската икономика се разтварят широко пред чуждестранния капитал, на който Законът за уредба и защита на националната индустрия от 24.XI.1939 г. забранява участие в смесени предприятия с повече от 25% от вложенията. В резултат на това от 88 млн. долара през 1959 г. чуждестранните капиталовложения скачат на 292,3 млн. през 1965, 496,5 млн. през 1970 и 628 млн. през 1973 г.²⁵

Другият основен източник на валута, така необходима в онзи момент за развитието на испанската икономика, идва от туризма. През 1960 г. например Испания е посетена от 6110 хил. туристи, които носят приход от 297 млн. долара, през 1965 г. — от 14250 хил. души с приход 1156,9 млн. долара, през 1970 г. цифрите съответно са 24100 хил. души и 1680,8 млн. долара приход, а през 1973 г. — 34560 хил. души (т. е. толкова, колкото е и населението на страната!) и 3120,5 млн. долара приход²⁶.

Третият съществен източник на валута е свързан с испанските икономически емигранти, които търсят щастието си по европейските трудови борси, най-вече във Франция, ФРГ и Швейцария. От началото на 60-те години техният брой рязко нараства, съпроводен със съответното увеличаване на валутните трансфери. Така например, ако през 1960 г. емигрантите са 38 123, а преведената от тях валута 90,1 млн. долара, през 1965 г. те вече са 509 860, а долларите — 359,9 млн., през 1970 г. — 611 277 души с 468,7 млн., а през 1973 г. — 712 921 души с 659,8 млн. долара. При това, както подчертава известният испански икономист Рамон Тамамес, тези данни надали дават точна представа за действителните суми във валута, внесени от емигрантите,

²³ Пак там, 38—39.

²⁴ Пак там, с. 328.

²⁵ Тамамес, R. *Introducción a la economía española*. Madrid, 1974, p. 395.

²⁶ Пак там, с. 381.

тъй като „една значителна част от тях — която носят самите трудещи се при честите си пътувания до Полуострова — се осчетоводява фактически като приходи от туризма“²⁷.

Закономерно идва и „испанският икономически бум“, който започва в началото на 60-те години, съвпадайки и с благоприятната световна стопанска конюнктура, и позволява на страната през периода 1963—1972 г. да изпревари по индекс на промишлено производство редица високо развити държави, нареждайки се на пето място в Европа и на осмо в света по обем на промишлена продукция²⁸. Съществени изменения настъпват както в социалната структура на испанското общество, така и в материалното положение на значителни групи от населението. Процентът на заетите в селското стопанство спада от 47,6% от активното население през 1950 г. — на 39,7% през 1960 г., 29,1% през 1970 г. и 25,9% през 1973 г. За същите години индустриалните работници и заетите в сферата на обслужването се увеличават съответно от 26,6% и 25,9% през 1950 г. до 33% и 27% през 1960., 37,3% и 33,6% през 1970 г. и 38,2% и 36,0% през 1973 г.²⁹ Брутният национален доход на човек от населението нараства от 22 998 песети през 1950 г. на 34 733 песети през 1960, и 61 482 песети през 1969 г.³⁰

Съществени изменения в характера на икономиката, вследствие на които Испания се превръща от аграрна в индустриално-аграрна страна, предизвикват и редица важни за социалнополитическото ѝ бъдеще процеси.

Първият е свързан с нарастващото противоречие между бурните темпове на икономическата модернизация, която започва в края на 50-те години, и неизменчивостта на една управляваща политическа върхушка, свързана със заострените концепции на „автаркията“ — погледнато от „чисто“ стопански аспект и въобще с вече изпразнената от съдържание съзливо-сентиментална концепция за „Единна, Голяма и Свободна Испания“.

Вторият произтича пряко от бурния ръст на туризма и емиграцията, успоредно с които върви и логичното разширяване на контактите между испанците и представителите на страни, като Франция, ФРГ, Швейцария и други типични западни демокрации, за които, освен че е най-евтината, Испания си остава и държавата — политически анахронизъм в Европа от 60-те и 70-те години. И обратно — от туристите и емигрантите населението получава директна и неподлежаща на контрол или цензура информация за едно по-съвременно и в последна сметка по-добро от диктатурата буржоазно общество, информация, която прави още по-очевидна невероятната изостаналост на испанската политическа система.

Третият — икономическият „бум“ води и до повишаване, относително или не чак толкова относително, на жизненото равнище на значителни слоеве от населението. Две са основните последици. 1. По класическата рецепта, че „апетитът идва с яденето“, се засилва стремежът и към политическа модернизация. 2. Създават се благоприятни предпоставки за разширяване, включително и сред работническата класа, на консумативни настроения, които никога в историята не са били в полза на радикалните, а още по-малко на революционните промени.

От политико-социологически аспект тези три процеса водят до поява на еволюционистки тенденции вътре в управляващите кръгове на режима; нарастване влиянието на буржоазно-парламентарните идеи в испанското

²⁷ Пак там, с. 386.

²⁸ Цит. по Баранова, Т., Л. Лукьянова. Испания: истоки и современные тенденции оппозиционного движения. М., 1977, с. 11.

²⁹ Тамарес, Р. Цит. съч., с. 36.

³⁰ Пак там, с. 413.

общество и известно „обуржоазяване“ на онези групи от населението, които теоретически са основният резерв на антифранкисткото действие.

Така Испания очаква края на франкизма най-малко с два парадокса: от една страна, за разлика от класическата формула „криза на икономическата система — политическа модернизация — възможност за икономически промени“ на практика се получава обратното — „криза на политическата система — икономическа модернизация — възможност за политически промени“. От друга страна, по-голяма част от обществото е склонно, макар и по различни причини, да види осъществяването на тези промени не чрез радикални действия, а по еволюционен път, независимо от изгърпените близо 40 години диктатура. Или, иначе казано, успехът като че ли е по-близо не до онези политически сили, които се борят против диктатурата, колкото до тези, които искат да я модернизират и демократизират*.

Разбира се, даже и този процес първоначално върви изключително мутно. Защото, ако икономическата модернизация особено след като през 60-те години „технократите“ изместват от ръководните постове хората на „Движението“, се осъществява при общото съгласие и взаимодействие на управляващите политически и стопански кръгове, политическата „либерализация“ ги вижда повече или по-малко разделени. С приближаващия се край на диктатурата „цивилизованите десни“ са все по-склонни да придвижат поне малко политическата система на страната към тези на развитите западноевропейски държави. Те настояват за „предоставяне на по-големи права на Кортесите, за умерена реформа на съществуващите Вертикални профсъюзи**“, за да станат те по-малко зависими от правителството и от „Националното движение“, за съществуване в страната на „политически плурализъм“ в определени рамки³¹. Обратно — „бункерът“ е готов да отстоява неизменността на създадената от „каудильо“ „органична структура“, още повече, че това означава „да запази властта си“, поради което представителите му „отхвърлят каквато и да е алтернатива, защото разбират тясната зависимост на положението си от съществуването на Франко“³².

В едно обаче и двете тенденции са единодушни: каквото и да се случи, комунистите не трябва да имат право на легално съществуване.

И наистина, когато в речта си пред Кортесите от 28.I.1976 г. министър-председателят на първия следфранков кабинет Ариас Наваро излага програмата си за „демократия по испански“, в нея практически няма място за ИСКП. „Не искам, нито пък трябва да отмина с мълчание едно състояние на духовете, което някои претендират да измислят с колкото леки, толкова и дръзки преценки за неотдавнашното ни минало. Очевидно е, че се прави опит за заличаването му, че става дума да се забрави най-близката ни история и че за целта се създаде обстановка на объркване и дезориентация, по-скоро демонстративна и шумна, отколкото реална и дълбока. . . Нашата позиция, твърдо определена, е да заздравим всичко добро, което имаме; да не отхвърляме нищо, което може да го усъвършенствува и подобри; с други думи, да се движим без бързане и без паузи към онова, което е безспорната съдба на нашата велика страна: едно по-хомогенно общество, с по-малко различия

* До подобен извод достигат и авторите на социалнополитическото изследване върху политическите промени през 1975—1981 г. „Максималните квоти (на политическите предпочитания през 1976 г.) достигат идеологиите или тенденциите, които съдържат думата „демократия“: християндемократията и социалдемократията — се подчертава там. — Тогава това стимулираше най-много ентузиазмът и изискваше най-малко политически задължения“. (FOESSA, p. 14).

** Единствените, разрешени по време на франкизма профсъюзи.

³¹ Баранова, Т., Л. Лукьянова. Цит. съч., с. 180.

³² Пак там.

между социалните му групи, все по-близко до най-процъфтяващите и издигнати страни на западния свят, все по-богато, свободно и толерантно и в последна сметка — по-демократично.“

Всичко това трябва да се постигне обаче на основата на „Националното движение“, оценено като „базисен социален пакт“, в чийто институционни органи да се осъществи „една по-добра интеграция на отделните политически течения“³³. А за да не остане и капка съмнение, че сред „отделните политически течения“ ИСКП няма да фигурира, в изявленията си пред Испанската телевизия от 28 април с. г. Ариас Наваро пояснява: „Знаем, че международният комунизъм не е забравил поражението си на наша земя и че жадно иска момента на реванша. Знаем, че зад помирението, което твърди, че търси, се крие ненаситната злоба и че свободата, толкова фалшиво прокламирана, е преддверие на тиранията.“

Считам за необходимо да потвърдя, че по този пункт винаги съм следвал една неизменна и неизменяема линия, далеч не неутрална, а определено войнствуваща. Между нас могат да съществуват различни критерии върху конкретните аспекти на нашето бъдеще, доколкото в плурализма на мненията политиката намира смисъла на съществуването си. Да не изпадаме обаче в наивността да изграждаме система от свободи в сътрудничество с онези, които ги отричат, пренебрегват и търсят разрушаването им. Да не позволяваме да ни заблуждават изявите им, нито пък да ни дезориентират случайните им пактове и съюзи. Нашият опит и този на всички, на абсолютно всички страни, където комунизмът завладя властта, е достатъчно предупреждаващ.³⁴

Че отношението към ИСКП е най-крайно и категорично, е повече от очевидно. Погрешно би било обаче да се смята, че останалите „политически течения“ са в кой знае колко по-добро положение. Дори и поради това, че продължаващото да действа франкистско законодателство изобщо изключва възможността за самостоятелното им съществуване. Както някои от основните (VIII принцип от Закона за фундаменталните принципи на Движението; чл. 10 от Сборника закони на испанците), така и от обикновените закони (декретът от 15 май 1937 г.; чл. 2 от Закона от 9.II.1939 г.; чл. 172 и 173 от Наказателния кодекс и др.) „изрично забраняват съществуването на политически партии или на каквато и да е политическа организация извън системата на органичното представителство“, основаващо се на Движението. Поради това присъствието им в периода след Франко „не може да се приеме просто така, де факто, а задължително изисква формално-юридически акт, който да не наказва съществуването на партиите и по някакъв начин позволява избягването на юридическите пречки, които му се противопоставят“³⁵.

Впрочем именно разрешаването на проблема с политическите партии е, наред с политическата амнистия, една от двете неотложни задачи на следфранковия период. Но програмата на Ариас Наваро, изложена пред Кортесите на 28.I.1976 г., е повече от разочароваща. В нея липсват точно онези точки, които концентрират в себе си надеждите за демократизация: реформа на избирателния закон и насрочване на парламентарни избори; автономия за исторически обособилите се области на страната; профсъюзни

³³ Navaro, C. A. Hacia... , 10—11, p. 12.

³⁴ Пак там; La vía española... , p. 20.

* В речта си пред Кортесите от 28.I.1976 г. Ариас Наваро изобщо не говори за политически партии, а за „асоциации“ или „течения“. „Няма да бъде толкова наивен да си плета клопки. В която задължително ще трябва да падна“, пояснява той. (Arias Navaro, C., Hacia una... , p. 13).

³⁵ Teoría y práctica... , p. 221.

свободи; отмяна на антитерористичния закон (по който само 4 месеца преди това са осъдени на смърт 11 и екзекутирани петима баски националисти) премахване на Трибуналите на обществения ред и т. н. Обратно — фразите, възхваляващи „Националното движение“, дават на органа на крайната десница в. „Алкасар“ достатъчно основания със задоволство да констатира, че министър-председателят е показал съвсем ясно лоялността си към Франко и франкизма³⁶.

Разочарованието сред широките слоеве от населението бързо отстъпва място на недоволството. Само за първите три месеца на 1976 г. в страната избухват 17 371 стачки, формално по икономически причини, но със силен политически заряд. Полицията действа в съответствие с франкистките концепции за поддържане на обществения ред и в резултат през февруари и март в различни градове на страната са убити 8 демонстранти. Възмущението предизвиква нови, още по-масови протести, като общата стачка в Страната на баските, демонстрациите в Мадрид, Барселона и др. „Бункерът“ се възползва от взрива на общото недоволство и критиките му срещу „реформистката политика“ на кабинета Ариас Наваро стават все по-ожесточени³⁷. Закономерно „либералите“, и на първо място министърът на вътрешните работи Фрага Ирибарне, „тръгват по пътя на безпринципните компромиси с „бункера“ и на жестокото потушаване на непрестанно усилващото се опозиционно движение“³⁸.

Към пролетта на 1976 г. става повече от очевидно, че „реформизмът“ на Ариас Наваро всъщност е мъртвороден. В затворите продължават да излежават присъди над 550 активни дейци на антифранкистката опозиция. Вместо свикване на парламентарни избори правителството продължава мандата на старите франкистки Кортеси, които през юни 1976 г. провалят единствения по-сериозен опит за демократизация — предложението за реформа на Закона за политическите асоциации, приет през 1974 г. Прокурадорите (депутатите) изобщо не достигат до „клопката“, която Ариас Наваро, въпреки обещанията си да не бъде „толкова наивен“, все пак си е изплел — те отхвърлят и петте условия, при които една политическа партия е незаконна (доколкото някоя все пак може да ги преодолее или заобиколи). Така в окончателната редакция чл. 1 от закона за реформата, приет на 9 юни, гласи: „Незаконни са асоциациите, типифицирани като такива в Наказателния кодекс.“³⁹ С това „соломоновско“ по форма решение законът фактически губи всякакъв смисъл, тъй като надали има политическа партия, която е чужда поне на едно от изброените в Кодекса „прегрешения“. Незаконни са асоциациите, гласят параграфите на Наказателния кодекс,

„1. които по своята същност или обстоятелства противоречат на обществения морал;

2. които си поставят за цел да извършат някакво престъпление;

3. които имат за цел насилственото подриване или разрушаване на юридическия, политическия, социалния и икономическия ред или атаката, с каквито и да било средства, срещу суверенитета, единството или независимостта на Отечеството, срещу цялостта на територията му или срещу националната сигурност;

4. които проповядват дискриминацията между гражданите по расови и религиозни причини, по пол или по икономическо положение;

³⁶ Carr, R., J. Fusi. Цит. съч., с. 274.

³⁷ Пак там, 273—274.

³⁸ Современная Испания. М., 1983, с. 26.

³⁹ Цит. по: Teoría y práctica. . . , p. 223.

5. които, подчинени на международна дисциплина, цялът налагането на тоталитарна система⁴⁰.

Последната точка е включена специално заради ИСКП, а при обсъждането на реформата на Наказателния кодекс, която върви успоредно с дискусиите по Закона за политическите асоциации, редица прокуратори настояват изрично да се посочи, че партията е незаконна⁴¹.

Не са малко онези, особено сред юристите, които не пропускат възможността да се подиграят с двусмислената и неясна логика на горните пет условия и особено с последното, в което „юридическата неточност без съмнение достига кулминационната си точка“⁴². Не може да се отрече, че именно подобно „озаконяване“ на политическите партии най-точно съответствува на „реформаторските“ възгледи на Ариас Наваро. Както Законът за политическите асоциации, така и Наказателният кодекс на практика изключват възможността от съществуването на една „нормална“ политическа партия и фактически свеждат цялата „реформа“ до изкуственото различаване на Движението на съставните му части и не по-малко изкуственото им превръщане в „асоциации“, които да дават „плюралистичен“ облик на системата, запазвайки обаче верността си към старите принципи на франкизма и интегрирайки се в „институциите на Движението“. Или, по думите на Луис Гарсия Сан Мигел, онова, което цели Ариас Наваро, е установяването на „демократия без демократи, демократия, контролирана от лица, които до този момент са сътрудничели с режима на генерал Франко. . . и са демонстрирали една добре проверена ортодоксалност“⁴³.

Сериозен или напълно фалшив, опитът за реформа на Закона за политическите асоциации е последният опит на кабинета Ариас да „либерализира“ политическата система. Убедил се за сетен път и в неспособността му да прокара каквато и да било реформа, и в неумението му да контактува дори и с най-умерените представители на опозиционното движение, и в неизменната му тенденция да следва стриктно препоръките на „бункера“, кралят решава да го замени. Още повече че се чувства дълбоко засегнат от възхвалите към Франко, изпълнили по-голяма част от изявленията на Ариас Наваро пред телевизията на 28 април, в които мнозина виждат зле прикрито намерение да се противопостави „силната личност“ на бившия диктатор на „слабия“ му и неспособен наследник⁴⁴.

И още нещо — в началото на юни, точно когато в Кортесите се обсъжда реформата на Закона за политическите асоциации, Хуан Карлос прави първото си посещение като държавен глава в САЩ. Там Хенри Кисинджър заявява на съпровождащия го министър на външните работи Хосе Мария Арейлса, че „счита логично и освен това неизбежно, че демокрацията и свободите (в Испания) трябва да дойдат“. Същевременно обаче той изразява „безпокойствието си как и кога (ще стане) испанската реформа. И докъде“⁴⁵.

През същия месец юни на 1976 г. в Италия комунистическата партия постига най-големия си успех в парламентарни избори — 34,4% и е на прага на участието във властта. Малко преди това, през март, във Франция левицата печели на кантоналните избори общо 56,5% от гласовете. Тревожно е и положението в Португалия, където влязлата в сила на 25 април нова Конституция дава достатъчно възможности за развитие и укрепване на левите

⁴⁰ Пак там, 223—224.

⁴¹ Пак там, с. 223, бел. 3.

⁴² Пак там, с. 225; El País, 15/7/1976.

⁴³ Sistema, 1981, No 40, p. 57.

⁴⁴ Красиков, А. Испанский репортаж. М., 1981, с. 139.

⁴⁵ Цит. по: Carrillo, S. Цит. съч., с. 42.

сили и т. н. Според САЩ, от една страна, Испания вече е поела пътя на демократичните промени, но от друга, все още може да бъде запазена като „сигурен елемент“ в общото разположение на силите в Западна Европа. Проблемът е само в това — „как, кога и докъде“ да се осъществи прехода от франкистката диктатура към буржоазно-парламентарен режим.

Решението на този проблем е основна задача на новия кабинет начело с 43-годишния Адолфо Суарес, министър-генерален секретар на Движението в правителството на Ариас Наваро и последният човек, назначен за пожизнен член на Националния му съвет, който на 3.VII.1976 г. застава начело на властта.

2. „ПАРАЛЕЛНАТА ЗАКОННОСТ“

Назначаването на Суарес на поста министър-председател е един от най-малко очакваните сред политическите среди варианти. А може би и най-разочароващият, доколкото начело на правителството застава типичен „апаратчик“ на франкистката диктатура с близо 20 години стаж в различните й инстанции — „прокуратор“, граждански губернатор, генерален директор на Испанското радио и телевизия, генерален секретар на Движението. При това положение не е чудно, че в първите реакции на общественото мнение преобладава песимизмът: „връщане към кареризма“ (т. е. към „стила“ на сяло предания на франкизма Кареро Бланко), „грешката Суарес“ и други подобни са най-често срещаните коментари във връзка с назначаването му⁴⁶. „Решението Суарес“ изглежда с други думи едва ли не като „краят на надеждите“ за реална демократизация.

Но само 25 дни по-късно ръководството на ИСКП решава да проведе първия си открит пленум от дълго време насам. „Близо 40 години бяхме в нелегалност. От днес излизаме от мрака — започва доклада си С. Карильо. — . . . Защо рискуваме? Именно за да покажем на страната, включително и на най-злостните антикомунисти, желанието си да играем открито, да се развиваме според правилата на демокрацията, да се подложим на оценката на общественото мнение, както трябва да правят, при равни условия, всички демократични партии.“⁴⁷

Дали обаче само тези са причините? Не всички са склонни да отговорят утвърдително. Според Хоакин Бардавио например, когато разбрал за назначаването на Суарес, С. Карильо „получи странното чувство за положителен обрат“⁴⁸. Далеч по-нежурналистическо, а следователно и по-сериозно е обяснението на самия Карильо пред пленума на ЦК на ИСКП, проведен в Рим от 28 до 31 юли: „Току-що преживяхме първата след Франко правителствена криза. Тази криза е провалът на т. нар. реформизъм. Въпреки тесните си граници и обусловеността си правителството на Суарес си взима бележка от тази действителност, след като в програмната си декларация почти заменя терминът реформа с този за демократичната промяна. Според речника да се промени означава да се превърне едно нещо в друго. За това става дума.“⁴⁹

Исторически погледнато, оценката на комунистите за замяната на Ариас Наваро със Суарес е точна. Но все пак може би подранила. А и тя не изчерпва всички съображения, поради които в края на юли 1976 г. ИСКП се решава „да излезе от мрака“, за да представи наред с другото целия си ЦК, в

⁴⁶ Красиков, А. Цит. съч., 142—143.

⁴⁷ АССРСЕ, 1976/171, 5—6.

⁴⁸ Bardavio, J. Цит. съч., с. 41.

⁴⁹ АССРСЕ, 1976/171, р. 6.

който влизат и редица лица (Марселино Камачо, току-що освободен от затвора, Рамон Тамамес и др.), пристигнали от Испания специално за пленума и които след завършването му трябва да се върнат в страната.

Очевидно тук има и нещо друго. И най-вероятно проблемът е в тази своеобразна „паралелна законност“, за която Раул Мородо, генерален секретар на Социалистическата народна партия (СНП) обяснява на съветския журналист Анатолий Красиков през август 1976 г.: „Този термин означава, че опозиционните партии и профсъюзите на трудещите се, без да дочакат изменението на действащите закони, получени в наследство от франкизма, сякаш се самолегализират. Харесва ли се това на властите? Не много. Но правителството е принудено да се съобразява с невиджания ръст на демократичното движение в страната. То не само търпи съществуването ни, но и установява контакти с нас, искайки да излезе с най-малко загуби от създалото се положение.“⁵⁰

От опозиционните партии, за които споменава Мородо, в национален мащаб (т. е. без регионалните) действуват девет: ИСКП, Партията на труда на Испания (ПТИ), СНП, Испанската социалистическа работническа партия (ИСРП), Испанският социалдемократически съюз (ИСДС), Демократичната левица (ДЛ), Революционната организация на трудещите се (РОТ), Испанското комунистическо движение (ИКД) и Карлистката партия (КП). Първите три, заедно с още две организации и независими политици, създават през юли 1974 г. Демократичната хунта (ДХ). Другите шест, подкрепени от още толкова регионални и профсъюзни обединения, през юни следващата година поставят началото на Платформата на демократичната конвергенция (ПДК).

Почти веднага двете групировки установяват контакти помежду си. Според един „вътрешен циркуляр“ на Постоянната комисия на ДХ от август 1975 г. те констатирали „пълно единство“ в „отхвърлянето на каквато и да е форма на продължаване на (франкисткия) режим и по-конкретно на монархията на Хуан Карлос“. ПДК от своя страна възприема идеята на Хунтата за „Временно правителство на испанската държава, което да осигури както демократично скъсване, така и пълното упражняване на извоюваните права и свободното развитие на учредителния процес“ и се съгласява, че то „трябва да се създаде с участието, без изключения, на всички демократични сили, които са сътрудничели за падането на режима“.

Още тогава обаче двете обединения отбелязват и някои различия в позициите си, основното от които е, че докато ПДК е „съюз на партии и профсъюзни организации само до момента на скъсването“, ДХ „е политически пакт, който ще се запази през учредителния период, за да го гарантира чрез подкрепата си на временното правителство до деня на предаване на властта от временното правителство на избраното от испанците чрез общо гласуване правителство“⁵¹.

Във връзка с публикуването на Наредбата-закон срещу тероризма и процеса против баските националисти, завършил с издаването на 11 смъртни присъди, през септември 1975 г. ДХ и ПДК излизат със съвместно комюнике, в което „потвърждават желанието си да постигнат установяването на демократичен режим с мирни методи“ и „се задължават пред общественото мнение да осъществят обединителното усилие, което да направи възможно бързото създаване на широка коалиция, демократично организирана“⁵².

⁵⁰ Красиков, А. Цит. съч., с. 145.

⁵¹ Documentos secretos. . . , 49—50.

⁵² Пак там, с. 62.

Половин година по-късно тази „широка коалиция“ вече е факт — на 26.III.1976 г. ДХ и ПДК създават Демократичната координация (ДК). В първия си документ новото обединение заявява „решението си да предприеме съответни политически действия за постигането на следните цели:

- незабавно освобождаване на политическите и профсъюзни затворници без изключение, връщане на (полит)емигрантите и амнистия, която да възстанови правата на всички, лишени от тях поради политически и профсъюзни мотиви;

- ефикасно и пълно упражняване на човешките права и политическите свободи, установени в международните юридически текстове и по-специално правото на съществуване и дейност на всички политически партии без изключение;

- незабавно и пълно признаване на профсъюзните свободи и отхвърляне на сегашния държавен синдикат;

- пълно, незабавно и ефективно упражняване на политическите права и свободи на различните националности и области на испанската държава;

- функциониране на единна и независима юридическа власт според изискванията на едно демократично общество;

- осъществяване на скъсването или демократическата алтернатива посредством откриване на учредителен период, който да доведе чрез всенародно допитване, основано на общото избирателно право, до решение на формата на държавата и на правителството, както и защита на политическите свободи и права през този период.

... Демократичната координация — завършва документът — изразява пълната си увереност, че тази програма е единствената мирна алтернатива към демокрацията. Следователно осъществяването ѝ не е задача изключително на опозицията, а първостепенно задължение на всички испанци⁵³.

Едно сравнение между програмата на ДК и тази на пленума на ИСКП от юли 1976 г. показва, че единственото видимо различие между тях е само в настоятелното искане на комунистите за временно правителство. В документа на ДК по-скоро се намеква, че осъществяването на искането ѝ трябва да стане „чрез създаването, в момента на скъсването, на широки коалиционни органи на изпълнителната власт, без изключения или насилствени вклучвания, които да гарантират пълното използване на демократичните свободи и права“. ИСКП е доста по-конкретна: „Временно правителство на националното помирение, в което да са представени всички групи на десницата, центъра и левницата, съгласни с възстановяването на народния суверенитет.“⁵⁴

Нюансът — ако наистина става дума само за нюанс — показва, че, от една страна, в името на единството по-радикалната Хунта очевидно е трябвало да направи известни отстъпки пред значително по-пъстрата и умерена Платформа. От друга страна, обаче никак не е случайно, че като учредителен член на ДХ ИСКП продължава упорито да държи на искането си за временно правителство. Защото, ако в документите си опозицията неизменно повтаря, че в процеса на демократизация трябва да участват „всички политически партии без никакво изключение“, позицията и на новосъставения кабинет начело с Адолфо Суарес е доста по-различна.

Впрочем още в споменатата среща с Хосе Мария Арейлса държавният секретар на САЩ Кисинджър съвсем недвусмислено изразява мнението на своето правителство по въпроса за ИСКП: „Няма да кажем нищо, ако решите

⁵³ Пак там, 92—95.

⁵⁴ Пак там, с. 94; АССРС, 1976/171, р. 10.

да легализирате Комунистическата партия. Но няма да ни стане неприятно и ако я оставите нелегална още няколко години. Ще бъде по-удобно за вас.“⁵⁵

Че ще бъде по-удобно без комунистите, смятат не само американците, но поне в началото и Адолфо Суарес. Така се и изказва на 8.IX.1976 г. пред висши испански военни, когато им обяснява границите на обявената в програмната декларация на кабинета му политическа реформа. „Нямаше проблеми — споделя след срещата Суарес със своя заместник министър-председател Алфонсо Осорио —, защото още в първия момент дадох да се разбере, че неотдавнашните промени в Наказателния кодекс не позволяват легализацията на Комунистическата партия.“⁵⁶

Осем дни по-късно, на 16 септември, се провежда и съвещание на висши полицейски чинове от цяла Испания. Задачата е да се внесе яснота по въпроса за обхвата и насоките на действие в политическата област. Там генералният директор на Държавна сигурност Емилио Родригес Роман очертава пет политически групировки, към които трябва да се прилага методът на диференцирания подход:

„1. „Наши“ групи, вътрешните, независимо дали са легални или не. Става въпрос за групи, повече или по-малко свързани с Движението, или които произхождат от него. Към тези групи трябва да имаме тотална толерантност, институционална и персонална.

2. Целесъобразно е в този нов етап да се толерират групите извън действащата до момента законност. В тези групи се включва Испанската социалистическа работническа партия. Тази толерантност ще свърши, ако не се легализират, когато трябва. Правителството ще реши кога.

3. Нетолерантност спрямо „карилистката“ Комунистическа партия и филиалите ѝ като Баската КП и ОСПК*. Нетолерантността ще бъде институционална и персонална. . .

4. Драстична, свирепа нетолерантност за партиите наляво от КП(ПТИ. Комунистическата революционна лига и др.)

5. Естествено състояние на война спрямо терористичните групи.“

„Испанската комунистическа партия — допълва заместник-министърът на Обществения ред — е от (групата на) забранените асоциации поради насилническите си и подривни корени. Но ИСРП не е в областта на сегашната юрисдикция. . . Според Закона за политическите асоциации, след като не е смятана за подривна в самата си същност асоциация, нейната нормална дейност не е наказуема.“ В подобен дух са и заключителните разсъждения на заместник-министъра на вътрешните работи: „Социалистът, както стана ясно в различни страни, има демократична основа (на концепциите си за марксизма). Комунистът винаги се е показвал като тоталитарист. . . Комунистическата партия, така както се проявява в този момент, не е легализуема.“⁵⁷

И така — Ариас Наваро пада, защото иска да прави „демокрация без демократи“. Адолфо Суарес си вади съответните изводи и решава да гради „демокрация с демократи“. Но. . . без комунистите, които не само според действащото законодателство, но и според преобладаващото мнозинство от управляващите кръгове са единствените „тоталитаристи“. Очевидно е при това положение, че от политическа гледна точка двете основни задачи пред ИСКП в първите месеци от управлението на Суарес са свързани с усилията ѝ

⁵⁵ Цит. по: Carrillo, S. Цит. съч., р. 42.

⁵⁶ Цит. по: Urbano, P. Con la venia. . . vo indaguè el 23F. Barcelona, 1982, р. 14.

* ОСПК — Обединена социалистическа партия на Каталония. Тя, както и Баската компартия ползват правата на колективни членове на ИСКП.

⁵⁷ Цит. по: Bardavio, J. Цит. съч., 63—67.

да не остане изолирана от легално участие в процеса на демократизация, от една страна, и да разруши широко разпространеното впечатление за нея като за „тоталитарна“, „антидемократична“ асоциация, от друга.

В изпълнението на първата задача комунистите използват възможно най-широк арсенал от средства: активизиране на действията си в рамките на демократичната опозиция; опити за директни контакти с правителството; извеждане на партията и на първо място на периферийните организации (ОСПК, Баската КП, КП на Галисия и др.) от нелегалност и т. н. Целта е да се обуслови „демократичната физиономия“, която търси Суарес, с търпимостта спрямо ИСКП, превръщайки отношението на правителството към нея в пробен камък за искреността на намеренията му.

В доклада си пред пленума на ЦК в Рим Карильо многократно подчертава необходимостта ИСКП да положи съществени усилия не само за укрепване на единството на Демократичната координация, но и за разширяване на връзките с опозиционните групи от различните области на Испания. Същевременно комунистите предупреждават: намеренията на правителството да проведе „реформа отгоре“, без да допусне истински учредителен период, не са резултат единствено на антикомунистическата линия, следвана от кабинета Суарес. „Сигурно е — изтъква Карильо —, че целта (на подобна политика) е в предотвратяване на процеса на възстановяване на демокрацията, че тя е насочена срещу демократичните сили като цяло и че се стреми да запази анахроничния деспотичен централизъм на основата на институциите, които го олицетворяваха по време на недалечната история на Испания.“ Поради това „свързването на народностните и областни платформи с Демократичната координация е базисна необходимост на сегашния момент. Или опозицията на всички народности на Испания се бори единна, или нито една от тях няма да види осъществени собствените си аспирации“⁵⁸.

От полза за линията на ИСКП за сплотяване на опозиционните сили до определен момент е и самото развитие на събитията. Вярно е, че „процъпулникът“ на кабинета Суарес създава впечатлението за стремеж, ако не към реална демокрация, то поне към нормализация на положението и успокояване на напрежението. Но вярно е и това, че този стремеж като че ли пресеква доста бързо.

И наистина още на 6 юли в реч по испанската телевизия Суарес обещава „политическа игра, открита за всички“. В програмната си декларация, оповестена десет дни по-късно, новият министър-председател заявява за намерението си да проведе общи избори до 30.VI.1977 г. и се обръща към краля с апел за амнистия. На 4 август действително са освободени значителна част политзатворници, между които и членовете на Изпълкома и на ЦК на ИСКП — Симон Санчес Монтеро, Франсиско Ромеро Марин, Лусио Лобато и др. На 10 юни Суарес провежда среща с лидера на ИСРП Фелипе Гонсалес, която поставя началото на серия контакти с дейци на опозицията. И накрая, на 11 септември министър-председателят оповестява проекта си за политическа реформа. Но това като че ли е и пределът на „либерализаторските способности“ на властта.

Две са основните слабости на проекта: нито дума за политически партии или поне, спазвайки терминологията на франкизма, за „политически асоциации“; нито дума за автономните права на исторически оформилите се области на страната. Естествено тези пропуски внасят тревога сред опозицията и същевременно дават силен тласък на опитите за обединяване на демократичните движения от цяла Испания. След продължителни преговори

⁵⁸ АССРС, 1976/171, р. 18—24.

на 23 октомври шест опозиционни групи — Демократичната конвергенция, Платформата на политическите и профсъюзни сили на Валенсия, Асамблеите на Майорка, Менорка и Ибиса, Асамблеята на Каталония, Координацията на демократичните сили от Канарските острови и Демократичната платформа на Галисия — се споразумяват за създаването на унитарен опозиционен орган — Платформа на демократичните организации (ПДО). В документа, който служи като основа на споразумението, ПДО предупреждава, че „режимът се опитва да възпрепятства движението на обществото към демокрацията чрез реформа, която не премахва две негови базисни характеристики: неравенството между гражданите и народностите в държавата и запазването на властта в ръцете на политическата класа, която, безконтролно управлявайки през последните десетилетия, не допускаше свободите“.

Срещу проекта на Суарес ПДО излиза със своя контрапрограма, в която настоява за „незабавно създаване на правителство на широкия демократичен консенсус, което да открие, оглави и гарантира учредителния процес на държавата“; едновременно логализиране на политическите партии и профсъюзните организации без изключения; незабавно признаване пълното право на свобода на словото, събранията, асоциациите, манифестациите и стачките; пълна амнистия за политическите затворници и свободно завръщане на емигрантите; признаване стремежите към автономен статут на националностите и областите⁵⁹ и т. н.

Създаването на унитарен опозиционен орган, действащ в национален мащаб, безспорно е успех за всички прогресивни сили, искрено желаещи изграждането на модерна буржоазно-демократична политическа система, и в частност за ИСКП, която вижда претворена в практиката идеята си за единство на антифранкистките групи. Същевременно обаче, макар и пресилена по форма, оценката на Р. Кар и Х. Фузи, че ПДО фактически „се ражда мъртва“, се базира на редица сериозни аргументи. Първо, защото е повече от очевидно, че искането за „правителство на широкия демократичен консенсус“ не само е абсолютно неприемливо за властта, но и практически неосъществимо в конкретните условия от края на 1976 г. Второ, защото извън ПДО остават по същество всички нефранкистки течения и най-вече силните християндемократи, либерали и социалдемократи⁶⁰. И трето, защото в последна сметка именно те, като по-предпочитан партньор, ще поемат в края на ноември политическата инициатива в преговорите с властта, поставяйки ПДО в положение на догонваща ги и изхвърляща „от движение“ по-радикалните си искания. Независимо от това обаче за ИСКП остава утехата — съсем не маловажна —, че през цялото време тя съумява, благодарение на активността и настойчивостта си, да запази представата за себе си като една от неизменните съставки на опозиционното движение, дори и във вече „опитомената“ Платформа на демократичните организации.

Разбира се, макар и отдавайки дължимото му значение, комунистите далеч не смятат присъствието си в опозиционния лагер като единственото средство да не останат изолирани. Успоредно с това през август 1976 г. те правят и първите опити за преки контакти с правителството на Суарес.

Смята се, че идеята е на генералния секретар на партията С. Карильо, който от 7 февруари с. г., с някои прекъсвания, живее нелегално в Испания. Твърде е възможно обаче да е имало и „подказване“, при това от една малко очаквана страна.

⁵⁹ Documentos secretos. . . , 150—152.

⁶⁰ Carr, R., J. Fusi. Цит. съч., с. 286. Според данните за политическите предпочитания на испанците през 1976 г., публикувани във вече споменатото изследване на FOESSA, християндемократи, либерали и социалдемократи събират 45%, докато ПДО (т. е. комунисти, социалисти, регионалисти и др.) — само 10% (FOESSA, p. 14).

В периода около болестта и смъртта на Франко, когато политическото бъдеще на Испания е обект на оживени коментари, Карильо прави редица изявления, в които не крие отрицателното отношение на комунистите към краля. „Марионетка, която Франко манипулира както си иска, нещастно човече, на което му липсва каквото и да е достойнство и политическо чувство“, твърди той пред известната журналистика Ориана Фалачи през октомври 1975 г. И пред в. „Монд“ в деня на смъртта на Каудильо: „Хуан Карлос е нищо друго освен представителят на франкизма отвъд гроба на диктатора.“⁶¹ Известна е и ироничната му забележка, че кралят щял да остане в историята като „Хуан Карлос Кратки“, тъй като престоят му начело на държавата щял да бъде съвсем кратък.

Безспорно изявленията на Карильо са израз най-вече на дълбоките прорепубликански традиции и чувства на испанските комунисти. Но в трудните начални месеци след смъртта на диктатора изявата им е по-скоро вредна. Първо, защото дава допълнителни основания на властта в антикомунистическите ѝ позиции. Второ, защото агресивността на ИСКП подхранва агресивността и на „бункера“, а това вече е източник на сериозна заплаха за бъдещето на демократичния процес като цяло.

Очевидно последното се съзнава достатъчно добре и от самия Хуан Карлос, който започва да търси начини да предупреди комунистите, че линията на конфронтация с монархията благоприятствува не толкова привържениците, колкото противниците на демокрацията⁶². Според Х. Бардавио за целта кралят се обръща към ръководството на Румънската комунистическа партия⁶³. Версията е трудно проверима, но така или иначе от пролетта на с. г. нападите срещу короната по същество изчезват от политическия речник на ИСКП, за да отстъпят постепенно място на идеята за директни контакти с властта.

Смяната на Ариас Наваро със Суарес окуражава още повече ръководството на партията и на 25 август с посредничеството на индустриалеца Теодулфо Лагунеро комунистите влизат във връзка с министъра на образованието и науката Аурелио Менендес, а после и със заместник министър-председателя Алфонсо Осорио.

Резюмирана, позицията на ИСКП, изложена при контактите ѝ с представителите на правителството, е: признаване на правото на Карильо да получи редовен паспорт и узаконяване на пребиваването му в Испания; уверения, че комунистите няма да пречат на дейността на кабинета по демократизацията на страната, стига спрямо тях да бъде демонстрирана същата политическа толерантност, както и спрямо другите опозиционни групи. От своя страна събеседниците им — първо А. Менендес, а после и адвокатът Хосе Марио Армеро — настояват ИСКП да прояви търпение, защото мнозина, особено сред военните, все още я отъждествяват с „лагера на врага“ от времето на гражданската война и всяко прибързване само би изострило съпротивата не само спрямо легализирането ѝ, но и срещу процеса на демократизацията въобще.

Още при първите контакти са изяснени и два проблема, които без съмнение изиграват съществена роля за последвалата легализация: отношението на партията към краля и отношението ѝ към СССР. В разговора си с

⁶¹ И двете изявления са цит. по: Claudin, F. Цит. съч., с. 226, 231.

⁶² Според една анкета, проведена във връзка с референдума за политическата реформа, монархията се ползва със значителна популярност сред испанското общество. Само нищожен процент от анкетираните е склонен да вини краля за сериозните икономически и политически проблеми, с които се сблъсква страната по онова време (FOESSA, p. 94).

⁶³ Bardavio, J. Los silencios del Rey. Madrid, 1979, 156—157.

Армеро С. Карильо е пределно ясен: въпросът не е монархия или република, а демокрация или запазване на старото. Ако Хун Карлос продължи да следва избраната линия, комунистите ще го приемат. Второ, от 1968 г. различията с КПСС са големи, а позицията на ИСКП — „независима“ и „критична“, както впрочем проличало и на Берлинската конференция (юни 1976 г.). Решено е контактите да продължат, като се поддържат от двама постоянни „събеседници“ — Хайме Балестерос от ИСКП и Армеро като упълномощен от Адолфо Суарес⁶⁴.

Контактите между ИСКП и правителството без съмнение изиграват определена роля за преодоляване на силните антикомунистически предубеждения, широко разпространени сред управляващите среди. Но подобно на създаването на единен опозиционен орган тяхното значение не трябва да се надценява. Първо, защото Суарес ги използва предимно с цел пряка информация за намеренията на комунистите, които в замяна получават единствено призови за търпение и неопределени обещания. Второ, защото до февруари 1977 г. те са само на неофициално равнище. И обратно — официално и през първите месеци от управлението на Адолфо Суарес ИСКП продължава да бъде „най-забранената от забранените“ партии, а генералният ѝ секретар — единственият нелегален лидер на голяма политическа организация. Независимо от това обаче, възползвайки се от „паралелната законност“, комунистите също правят опити да излязат „на дневна светлина“.

Подобно намерение личи впрочем и в самия маниер на провеждане на пленума в Рим. Но далеч по-важни са решенията му за изграждане на масова партия още в условията на нелегалност.

Задачите, поставени от пленума, са ИСКП да достигне цифрата 300 хил. члена, „макар и без да сме извоювали легализацията“, а от есента на 1976 г. да се започне издаването на партийни членски книжки. Кампанията по набиране на нови членове да се води под най-различни форми, като се изходи от натрупания вече положителен опит в редица райони на страната. В Каталония например около 150 известни дейци на работническото движение публично са декларирали принадлежността си към ОСПК и са призовавали трудещите се да се запишат масово в нея. В Мадрид са организирани редица „конференции“, на които в директен диалог с присъстващите, видни ръководители на ИСКП разясняват програмата на партията и агитират за встъпване в организацията ѝ. По-интересна е тази процедура в Баския, където, „следвайки известната народна традиция, това се върши по време на обяди“, и т. н. Целта е да се изгради едно масово обединение на „привърженици“, „членове“ и „активисти“ от представителни на всички обществени прослойки, чрез което да се оказва все по-силен натиск върху правителството за легализирането на партията, за да бъде тя готова още „на следващия ден да спечели подкрепата на милиони избиратели“.

С оглед перспективите за създаване на масова партия по предложение на Карильо пленумът внася и някои промени в организационната структура на партията. „Ние комунистите — подчертава в доклада си генералният секретар — не трябва да фетишизираме определени организационни форми. Организационните форми трябва да се приспособяват към конкретните условия. А очевидно е, че в полулегални или легални условия те не могат да бъдат същите, както в пълна нелегалност“. В резултат от „приспособяването“ на мястото на „партийните ядки“ идват „комунистическите групировки“.

Безспорно идеята за създаване на по-гъвкава базова структура, способна да поеме без затруднения очаквания масов приток на нови членове, е и

⁶⁴ Bardavio, J. Sabado Santo... , 52—56.

правилна, и навременна. Още повече, че Карильо предупреждава: „Смятаме, че има основни принципи, които не подлежат на промяна. Един от тях е да се дава предимство на местоработата, предприятието, културния център, административния център и т. н. като седалище на низовата организация.“⁶⁵ Общо е обаче мнението и на изследователи, и на мнозина испански комунисти, че в прилагането на нововъведенията още от самото начало се допускат съществени грешки, които се отразяват чувствително върху цялата дейност на ИСКП в легални условия. При създаването на „комунистическите групировки“ териториалният принцип постепенно надделява над производствения, а това се отразява отрицателно върху партийните членове от средните слоеве (лица със свободни професии, чиновници и др.). Първо, защото спецификата на тяхната дейност е почти несъвместима с кварталните проблеми. Второ, защото в редица случаи различията в социално-икономическите условия между тях и съседите им предизвикват логично раздразнение, а понякога и открита неприязън срещу „позлатените върхове“⁶⁶.

Още по-сериозно се отразява изместването на центъра върху териториалните групировки в големите предприятия, където това води до фактически „демонтаж на „фабричните“ организации и прехвърляне на реалното политическо ръководство от партийния комитет или ядка към профсъюзната организация на Работническите комисии, . . . (които си поставят) по-краткотрайни и по-малко „политически“ задачи“⁶⁷.

До края на 1976 г. успехите в изграждането на масова партия са значително по-малки от очакванията. Но в замяна на това ИСКП по същество си извоюва правото на почти легално съществуване. Показателен е случаят с Хайме Балестерос и Симон Санчес Монтеро, арестувани в края на ноември за това, че раздават партийни членски книжки на работниците от завода за тежки автомобили „Пегасо“. За първи път от 40 г. насам двама комунисти не скриват пред дежурния следовател в полицията, че са членове на Изпълкома на партията. И двамата обаче са освободени почти веднага — същия ден в Мадрид пристига на официално посещение президентът на Венецуела, съпроводжан в самолета от лидера на ИСРП Ф. Гонсалес, и правителството бърза да се освободи от „неудобните“ арестанти⁶⁸.

Но за самия генерален секретар на ИСКП „паралелната законност“, в която съществува партията, в известен смисъл е нож с две остриета. От една страна, испанското общество като че ли постепенно свиква с присъствието на комунистите, започва да проявява все по-голяма търпимост и спрямо самите тях, и спрямо изявите им. В още по-голяма степен това важи за опозиционните партии, с лидерите на които през септември-ноември 1976 г. Карильо провежда редица срещи.

Когато обаче в края на ноември назрява въпросът за преговори между опозицията и кабинета, Карильо се оказва в доста деликатно положение. Всички опити на комунистите да поставят като задължително условие за преговорите правото му законно да пребивава в страната пропадат. Представителите на другите партии се съгласяват с Ф. Гонсалес, че „Суарес все още не би приел комунистите и по-реално би било да започнем преговорите, без да се отказваме да настояваме генералният секретар на ИСКП да бъде легализиран“⁶⁹. Така за представител на партията е определен Санчес Монтеро, радващ се на широка популярност като деец от „вътрешната“

⁶⁵ АССРС. 1976/171, п. 56—66.

⁶⁶ Esteban, J. de, Guerra, L. L. Цит. съч., с. 157.

⁶⁷ Пак там, с. 156.

⁶⁸ Bardavio, J. Sabado Santo. . . , 86—87.

⁶⁹ Цит. по: Claudin, F. Цит. съч., с. 3.

организация. Но когато Санчес Монтеро подписва от името на ИСКП условията на опозицията за преговорите, на заседание на Изпълкома от 8 декември Карильо избухва: „Искате да ме замените ли?“⁷⁰ Може би, за да го убедят в противното, участващите в заседанието решават на 10 с.м. в Мадрид да се проведе нелегална пресконференция с негово участие.

Разбира се, това не е нито единственото, нито първо по важност съображение за свикването на пресконференцията. Подобен акт без съмнение е най-вече поредната крачка на ИСКП към разширяване на собствените ѝ параметри за действие в рамките на „паралелната законност“. При това крачка, която поради умело избрания момент удвоява търсения и пропаганден ефект. И наистина само преди два дни завършва XXV конгрес на ИСРП, първият легално проведен конгрес в испанската столица след 1936 г. Това, съчетано с присъствието на такива видни дейци на международната социалдемократия, като Вили Бранд, Пиетро Нени, Олоф Палме и др., естествено го превръща в централно събитие за средствата за масова информация. Но пресконференцията с Карильо е по-голяма журналистическа сензация и на 11 декември конгресът на социалистите вече минава на втори план.

Извън съмнение е обаче, че пресконференцията преследва и цели, свързани с личната съдба на генералния секретар на ИСКП. Срещите на Карильо с партийни активисти и с опозиционните лидери и особено двете интервюта — за френската и шведската телевизии, заснети през ноември в автомобили така, че да се виждат подробности от столичното ежедневие, системно подхранват слухове, че той се намира в Мадрид. При ограничените възможности да му се осигури охрана от партийните органи за сигурност това увеличава опасността от среща не толкова с полицията, колкото с някоя от т. нар. неконтролирани групи, съставени от ултрадесни елементи. Още повече, че по онова време Мадрид е средището на италиански, португалски, аржентински и други неофашисти, ползващи се с благоволенieto на испанските специални служби.

Второ, ако появата на Карильо пред около 50-тина журналисти от националните средства за масова информация е очевидно предизвикателство към полицията, то без съмнение е и едно добре обмислено предизвикателство. Никой не се съмнява, че пресконференцията ще предизвика нареждане на всяка цена той да бъде открит и арестуван. Но консултациите с видни юристи убеждават ръководството на ИСКП, че това може да се използва и като вариант за озаконяване на пребиваването му в Испания. А ако се прибави и фактът, че при задържането му рискът от среща с „неконтролирани групи“ значително намалява, плюсовете от една пресконференция, последвана от евентуалното арестуване на Карильо, вече са значително повече от минусите.

И тъй на 10.XII.1976 г. от различни места в Мадрид на ул. „Аламеда“ № 5 (сега там се помещава Фондацията за марксистки изследвания при ЦК на партията) са отведени онези журналисти, които се отзовават на поканата за „нещо важно и интересно“. А пресконференцията с Карильо наистина е „нещо важно и интересно“ — не само като журналистическа новина, но и като първото разясняване на намеренията и целите на ИСКП, което ще се появи не в нелегални листовки и позиви, а по страниците на най-четените испански ежедневници.

От тези намерения и цели Карильо се спира по-конкретно на следните:

1. ИСКП неизменно е водена от желанието да следва конструктивна политика в процеса на прехода към демокрация.

⁷⁰ Пак там, 240—241.

2. Комунистите подкрепят предложения от конгреса на ИСРП „конституционен пакт“, защото смятат, че демократичните партии трябва да се задължат да си сътрудничат в Кортесите до приемането на конституция.

3. ИСКП смята, че е необходимо споразумение между трудещите се и капитала с цел излизане със съвместни усилия от икономическата и политическа криза.

4. Партията е готова да приеме и зачита конституционната и парламентарната монархия, ако мнозинството от народа, консултирано чрез общи избори, се произнесе в нейна полза, въпреки че комунистите ще гласуват за „демократична република“.

5. ИСКП се присъединява към призива за бойкот на насрочения за 15 декември референдум за политическата реформа, тъй като според нея той е антидемократичен и насочен към запазване на франкизма с малки изменения.

6. Дори и в случай, че не бъде легализирана, партията възнамерява да се представи със свои кандидати на предстоящите парламентарни избори⁷¹.

Естествено Карильо не пропуска и удобния случай също да се подиграе с прословутия вече чл. 172 от Наказателния кодекс и по-специално с онази негова точка, която забранява политическите асоциации, „подчинени на международна дисциплина“. „Ако това е така — заявява той —, тогава забраната важи и за християндемократическите организации, тъй като те влизат в Световния съюз на християндемократите, и за социалистите, които са членове на Социалистическия интернационал, и за либералите, които влизат в Интернационала на либералите.“⁷² От своя страна пък журналистите не пропускат да се пошегуват с гребенчето, което се подава от горния джоб на сакото на силно оплешивелия Карильо — никой от тях не знае, че, за да не бъде лесно разпознат, той се движи с перука.

Освен че е, както вече се изтъкна, нова крачка напред към легализирането на ИСКП, пресконференцията е и едно от най-важните или поне получило най-широка гласност мероприятия по изпълнението и на втората основна задача пред партията: преодоляването на съществуващото мнение за нея като „тоталитарна“ и „антидемократична“ организация. И наистина първите четири от шестте базисни пункта на изложението на Карильо са насочени почти изключително към обрисването на делови, конструктивен и демократичен портрет на ИСКП пред испанското общество.

Но ако във вътрешнополитическата област испанските комунисти използват умерени, макар и понякога скъпо струващи им доводи, по-голямата част от външнополитическата им аргументация срещу обвинението, че се подчиняват на международна дисциплина, върви по линията и на ограничаване, а понякога и на открито конфронтиране със страните от социалистическата общност и на първо място със СССР. Така е например още на проведения през септември 1973 г. пленум на ЦК, когато М. Аскарата излиза с доклад, в който се защитават тезите за „противоречия между държавните интереси на социалистическите страни и интересите на световното революционно движение, за социалистическа Европа, откъсната от съществуващото сега съдружество на социалистическите държави, за мирното съвместно съществуване като политика на запазване на статуквото и т. н.“⁷³ Така е и в „манифеста-програма“, приет от Втората национална конференция на ИСКП

⁷¹ Bardavio, J. Sabado Santo... , 90—91, Claudin, F. Цит. съч., с. 5.

⁷² Цит. по: Раб. дело, 12/ХІІ./1976.

⁷³ Димитров, Д., Д. Драганов. За платформата на ИСКП. С., 1979, с. 52. Критика на тези възгледи вж. в Партийная жизнь, 1974, № 4.

през есента на 1975 г.⁷⁴ Така е и на Берлинската конференция през юни 1976 г., когато С. Карильо за сетен път се дистанцира от опита на вече победилите социалистически революции⁷⁵. Така е и във вече споменатия му разговор с Армеро през август с. г. Така ще бъде и още редица пъти в следващите две или три години, когато ИСКП, изкупувайки сякаш стари свои грехове, се опитва да ги прехвърли върху други комунистически партии.

На пресконференцията Карильо категорично заявява, че ИСКП ще бойкотира референдума за политическата реформа. Необходимо е обаче едно уточнение: погрешно или не, това е решение на 32 опозиционни партии и организации. На 27 ноември те поставят 7 условия за участие в референдума: „признаване и легализиране на всички политически и синдикални организации без изключение; признаване и гарантиране на политическите и синдикалните свободи; незабавно ликвидиране на политическия апарат на Националното движение и действителна безпристрастност на властите; истинска политическа амнистия; равноправно използване на средствата за масова информация; собственост на държавата и монополизиране от правителството; разговори за нормите, при които да се проведат двете народни допитвания (референдумът и изборите) и демократичен контрол на свободното им провеждане на всички равнища; признаване на правото на политическо институционализиране на всички националности и провинции, обединени в испанската държава“⁷⁶.

Както се вижда, в сравнение с декларацията на Платформата на демократичната опозиция от „седемте условия“ отпада най-същественото — за „правителство на широкия демократичен консенсус“. Но въпреки това правителството отново отказва да се съобрази с останалите ѝ искания, водено от увереността, че испанското общество ще подкрепи дори и „ограничената демокрация“, която му се предлага в проекта за политическа реформа. В отговор по-голямата част от опозицията решава да бойкотира допитването.

На позицията на ИСКП спрямо референдума Изпълкомът посвещава специално заседание, проведено на 21.XI.1976 г. в една мелница в провинция Гуадалахара. Три дни преди това, на 18 ноември, франкистките Кортеси по сполучливия израз на Кар и Фуси, си правят „политическо хакари“⁷⁷ — проектът за политическа реформа, докладван от племенника на Хосе Антонио Примо де Ривера — Мигел Примо де Ривера, е утвърден с 425 гласа за, 59 против и 13 въздържали се⁷⁸. Опозицията като цяло, и на първо място комунистите, са поставени в деликатно положение — съпротивата им срещу референдума би могла да се тълкува и като съпротива срещу основното, което той предлага — утвърждаването на общо, пряко и тайно изборително право. Още повече, че против проекта категорично се обявява и крайната десница.

Въпросът действително е сложен и неслучайно става един от основните, които се обсъждат на заседанието. „В нито един момент — се подчертава още в предварителните тезиси за дискусията — не трябва да оставяме поради неясни постановки впечатлението, че сме против провеждането на избори. Обратно, винаги сме се борили, за да има избори в Испания“. Идентична е и позицията спрямо референдума като метод. „Но ако не се даде свобода на партиите за пропаганда, ако само правителството и онези, които го подкрепят, могат свободно да се изразяват, референдумът няма да бъде демократичен, а фарс от рода на онези, които организираше диктатурата, и

⁷⁴ Димитров, Д., Д. Драганов. Цит. съч., 15—17.

⁷⁵ Конференция комунистических... , с. 119 и сл.

⁷⁶ Раб. дело, 13/12/1976.

⁷⁷ Carr, R., J. Fusi. Цит. съч., с. 284.

⁷⁸ Esteban, J. de, L. L. Guerra. De la dictadura a la democracia. Madrid, 1978, p. 423.

народът трябва да се въздържи от участие в този фарс“. Ето защо, „трябва да центрираме цялата ни кампания по агитация и пропаганда за предварителното установяване на политически свободи“.

Успоредно с това Изпълкомът решава да използва акцията за бойкотиране на референдума и като своеобразна „тренировка“ за участието на ИСКП в бъдещи избори. „Фактически става въпрос да започнем да придобиваме. . . едно ново измерение на политическата дейност: изборителното измерение. Партията трябва да се научи как да се прави кампания с изборни цели.“ Предвижда се „обучението“ да съчетава класически и нови форми — митинги и събрания; манифести в пресата, подписани от известни дейци на науката, културата, изкуството и политическия живот; агитация „от врата на врата“ („най-ефикасният метод на пропаганда и изборителни кампании в днешна Европа“); разпространяване на листовки с разяснения по позицията и линията на ИСКП; изпращане на делегации на Демократичната координация до големите европейски столици, за да информират правителствата и общественото мнение за исканията на опозицията и т. н. Решено е цялата кампания за бойкот да се проведе под лозунга „Свободи преди референдума. При референдума без свободи — въздържане.“⁷⁹

Седмица по-късно, на 29 ноември, Комисията по печата, пропагандата и рекламата на ЦК изпраща подробни „насоки до партийните организации по пропагандата ни в предстоящия референдум“. Отново изрично е напомнено, че на акцията за бойкот трябва да се гледа като на „репетиция за изборителна кампания“⁸⁰.

Резултатите от призивите на опозиционните партии са повече от скромни. На 15 декември пред урните се явяват 77,6% от изборителите — 94,4% от тях предпочитат политическата реформа, колкото и ограничена да е тя, 2,6% се обявяват против нея, а 2,9% гласуват с бели бюлетини⁸¹.

Според едно социологическо изследване върху резултатите от референдума в него участвуват изборители, които се самоопределят като привърженици на десноцентризма. 19% от гласувалите „за“ симпатизират на фалангата, консерваторите и привържениците (на стария режим); 37% — на либералите, християндемократите и социалдемократите, а 11% — на социалистите (при 33% неотговорили)⁸². Тези данни още веднъж показват, че внушителното мнозинство от испанското общество подкрепя линията на постепенна демократизация „отгоре“, което безспорно засилва позициите на кабинета в предстоящите преговори с опозицията. И обратно — слабият отклик на призивите за бойкот на референдума (още повече, че не всички от 22,4% въздържали се го правят поради призива) говори, че въздържането от гласуване е очевидна политическа грешка на ПДО, макар и произтичаща от принципи пни позиции. Третото, което показват резултатите от изследването, е, че с най-голям политически кредит сред гласувалите се ползват представителите на умерената опозиция. Големият печеливш от референдума е Суарес, следван от опозиционните партии извън ПДО, която се оказва с достатъчно скромна реална тежест в обществото. И може би неслучайно именно след референдума най-ярко се очертават контурите на една съществена тенденция, точно уловена от Луис Гарсия Сан Мигел, когато анализира „замяната на радикалния модел (на прехода) с умерения“.

⁷⁹ ACCPCE, *Caroeta Eleccions / 1977. Documento base de ladiscusi6n del C[omit]e / E[jecut]ivo*].

⁸⁰ ACCPCE, *Orientaci6nes a las organizaciones del partido sobre nuestra propaganda en el proximo referendum*.

⁸¹ Esteban, J. de, L. L. Guerra, *De la dictadura. . .*, p. 424.

⁸² FIESSA, p. 94.

Според Гарсия Сан Мигел първоначално опозицията се стреми да завоюва властта, смятайки не без основание, че „демократията може да бъде установена само от демократи, а франкистите, каквото и да говорят, никога няма да я установят“, и категорично отказва да признае, че извършващите се промени имат и демократично съдържание. В определен момент обаче опозиционните партии признават изключителната трудност, граничеща с невъзможност, да осъществят това си намерение, и същевременно констатира, че реформистите от стария режим биха могли да открият път към демокрацията. „Първото тясно се свързва с второто: ако режимът би могъл да се трансформира, завоюването на властта от опозиционните партии губи смисъла си или поне не изглежда задължително, а ако завоюването на властта е много трудно, би било добре да се заложи на слабата надежда, че демокрацията ще бъде установена от хората на режима. . . Така лека-полека се налага мнението, че промяната от франкизъм към демокрация е възможна, без да се нарушава законността, и контролирана от едно франкистко правителство.“⁸³

Макар и без да признават открито подобна възможност, на практика комунистите също я приемат. Вярно е, че във вътрешен „Документ на ИСКП след референдума за политическата реформа“ се подчертава, че „въздържалите се дадоха най-категоричния глас в полза на промяната, бяха най-решителното „да“ за демокрацията“. Но вярно е и това, че като цяло документът е именно приемане на варианта за „отпускана отгоре демокрация“ и, нещо повече, израз на готовност за сътрудничество с цел извоюване на „допълнителни порции“ от нея.

„Сега — се подчертава в него — е необходимо правителството да отговори с факти на обещанията си. Ако министър-председателят Суарес го стори, комунистите ще бъдат едни от първите, които ще го признаят. . . Ако правителството преговаря искрено с опозицията, ако позволи свободното съществуване на всички политически партии и профсъюзни организации без никаква дискриминация, ако разшири амнистията за всички затворници и политемигранти, . . . ако се изработи, със съгласието на всички демократични сили, избирателен закон, който да гарантира пропорционалността, . . . ако се реорганизира правителството, за да получи най-широко национално доверие. . . . Комунистическата партия ще счита обединени елементарните условия, за да могат обещанията (в политическата реформа) избори да бъдат приети за начало на нормалното упражняване на народния суверенитет. . .

В този случай Комунистическата партия ще бъде склонна да участва в национален пакт, за да осигури бързото утвърждаване от Конгреса на конституция, гарантираща парламентарна система, в която всички партии ще имат право на действие. . . и би се задължила в изработването на план за икономически мерки, които да позволят да се посрещнат с прогресивни решения сериозните последици от кризата, която изживява страната.“⁸⁴

Очевидно комунистите отлично съзнават, че освен линията на умереност и готовност за сътрудничество, всяка позиция вече само би ги оставила извън борда на процеса на промените. А с утвърдения на 15.XII.1976 г. и влязъл в сила на 4.I.1977 г. Закон за политическата реформа, който обещава избори на основата на „общо, пряко и тайно гласуване на всички пълнолетни испанци“⁸⁵, този процес несъмнено прави една от най-важните си крачки напред.

⁸³ Sistema, 1981, No 40, p. 66.

⁸⁴ ACCPCE, Carpeta Elecciones / 1977, Documento del PCE despues del referendum sobre la reforma politica.

⁸⁵ Текста вж. в Leyes politicas. . . , 250—251.

3. „ЧЕРВЕНИЯТ ВЕЛИКДЕН“

„Правителството в шах“, озаглавява първата си страница в „Диарио 16“ по повод пресконференцията на Карильо. А единственият начин на кабинета да измие позора си е бързото залавяне на генералния секретар на ИСКП. Това става едва ли не въпрос на чест за испанската полиция.

Дните обаче минават и чак на 22 декември Карильо най-сетне е задържан, когато излиза от заседание на Изпълкома на ЦК. Междувременно партията е подготвила подробен сценарий за протестни акции по повод очакваното арестуване. Нещо повече — полицията нахлува в нелегалната квартира, където се провежда заседанието, едва един час по-късно — време, достатъчно за присъстващите да задействуват по телефона механизма на протестите. Като курioз се разказва, че вечерта на 22 декември Суарес получил едновременно две съобщения — за арестуването на Карильо и протестна телеграма от Италианската комунистическа партия (ИКП) по същия повод⁸⁶.

Надали правителството очаква такава мощна и многопосочна кампания, каквато започва буквално часове след задържането на ръководните дейци на ИСКП. Митинги, демонстрации, листовки, плакати, протестни телеграми от почти всички комунистически и от много социалистически партии⁸⁷ подсказват на Суарес както силата и влиянието на ИСКП вътре в страната, така и международната подкрепа, на която тя разчита. Разбира се, онова, което окончателно ще убеди министър-председателя в размерите на тази сила и влияние, ще дойде месец по-късно, след трагичната „черна седмица“ през януари 1977 г. Но още в края на декември 1976 г. правителството е разколебано, което личи дори и от факта, че след едноседмичен престой в затвора „Карабанчел“ са освободени всички арестувани начело с Карильо.

И тъй за ИСКП новата 1977 г. започва достатъчно оптимистично. И обратно — първият ѝ месец е може би най-критичният в „прощъпулника“ на испанската демокрация.

Впрочем отначало нищо не предсказва онези изпитания, на които тя ще бъде подложена. На 11 януари избраната от опозицията комисия за преговори с правителството се среща със Суарес. Същия ден в Кортесите е внесен проектозаконът за профсъюзните асоциации. На 18 януари опозицията представя предложенията си за избиращия закон. На 19 януари е разрешено използването на баското знаме „икурия“ — първата крачка към областна автономия⁸⁸.

След това обаче настъпват трудни дни. Спори се дали те са съзнателно провокирани от „бункера“, недоволен от набиращия скорост процес на демократизация, или са просто външна изява на мълчаливото, но ожесточено противоборство между двете тенденции — на „промяната“ и на континуитета — от предходните месеци. Но в случая това не е от съществено значение. Далеч по-важно е, че между 23 и 28 януари страната преживява моменти, които с основание остават в историята ѝ като „черната седмица“.

На 23 януари в Мадрид е организирана манифестация с искане за обща амнистия, по време на която „неизвестни“ лица стрелят и убиват един от участниците. На следващия ден в хода на протестната демонстрация по този повод полицията действа брутално и е дадена нова жертва. Същия ден екстремистката организация ГРАПО отвлича председателя на висшия военен

⁸⁶ Подробно за арестуването на Карильо и другите членове на ИК вж. Bardavio, J. Sabado Santo. . . , p. 107 e seg.; Azcarate, A. Crisis del eurocomunismo. Barcelona, 1982, 96—97. Аскарате погрешно сочи дата 16 декември.

⁸⁷ Almanaque PCE'78, Madrid 1978, 32—34; Раб. дело, 24/12, 25/12/1976; Босев, Кр. Полъх. С., 1984, с. 112.

⁸⁸ Esteban, J. de, L. L. Guerra, De la dictadura. . . , 425—426.

съд генерал-лейтенант Виляескуса. А вечерта ултрадесни елементи нахлуват в адвокатската кантора, специализирана в трудовите конфликти, и застрелват петима от присъстващите, свързани с Работническите комисии, а чрез тях и с ИСКП. На 25 януари атмосферата е нажежена до бяло, на 26 януари след погребалното шествие на адвокатите вървят над 100 хил. души, а цяла Испания се присъединява към траура с частични или пълни спирания на работата. На 28 януари в столицата са убити двама полицаи и един цивилен гвардеец. Отговорността за атентата поема ГРАПО, той се тълкува като отмъщение за смъртта на адвокатите, която пък е отмъщение за отвлечането на Виляескуса, което пък било отмъщение за смъртта на двамата демонстранти. . .

Именно в хода на тази ескалация на напрежението ИСКП за пореден път — но сега още по-убедително — показва пред испанското общество най-малко две неща: високо чувство за политическа отговорност и стегната, дисциплинирана и силна организация.

На 25 януари „комисията на десетте“, както започва да се нарича избраният от опозицията орган за преговори с правителството, провежда извънредно заседание. Решено е погребението на петимата адвокати да се превърне в масова мирна манифестация на протест срещу политическия тероризъм и опитите за саботиране на процеса на демократизация. Карильо информира колегите си, че целият апарат на ИСКП вече е мобилизиран, за да предпази членовете и привържениците си от спонтанни реакции⁸⁹.

На следващият ден улиците на Мадрид са свидетел на може би най-голямата спонтанна траурна процесия, която събира представители на различни обществено-политически слоеве. И все пак най-впечатляващо е присъствието на ИСКП, която, по думите на заместник-министър-председателя Осорио, „концентрира десетки хиляди дисциплинирани привърженици, с вдигнати юмури и червени карамфили, в една очевидна демонстрация на организация и сила.

Този факт — продължава Осорио — се отрази върху политическите планове на Адолфо Суарес, който оттогава започва да се замисля възможно ли е да се стигне до общи избори с Комунистическата партия извън закона. . .

Това, което е сигурно, е, че не преди, а именно от тази дата нататък Адолфо Суарес ми повтаряше не един път, питайки гласно самия себе си: „А ако комунистите един ден окупираат улицата, но мирно, като на погребението, . . . какво ще правим? Ще ги разпръснем насила? А ако настояват, ще ги разстреляме? А ако се представят масово в (полицейските) участъци, заявявайки членството си, ще арестуваме всички ли?“⁹⁰

С други думи, ако действително са замислени като провокация срещу демократизацията на страната, събитията от „черната седмица“ през януари 1977 г. постигат точно обратен ефект. И то не само и не толкова конкретно по въпроса за или против легализацията на ИСКП. Не, те се превръщат в един от съществениите импулси за сближение между опозицията и правителството, еднакво застрашени от евентуалната инволюция на политическото положение. Именно след тях ще получи път и кръв идеята за „договореното скъсване“ с франкизма, което в последна сметка ще надделее като форма на прехода към режим от буржоазно-демократичен тип.

Разбира се, в нито един момент не трябва да се забравя, че и на 26 януари, в деня на погребението, в основата на този импулс за сближение стоят не шепата опозиционни лидери, а онези десетки или стотици хиляди

⁸⁹ Bardavio, J. Sabado Santo. . . , p. 146.

⁹⁰ Цит. по: Carrillo, S. Цит. съч., с. 45.

представители на широки слоеве от столичното население — и милиони в цяла Испания —, които следват призивите им. И че, ако правителството приема „договореното скъсване“, то е не толкова от „добри чувства“ към гореспоменатите лидери, а най-вече отстъпвайки пред онзи постоянен масов натиск отдолу и предимно от работническото движение, който без съмнение е „възлов елемент в процеса на прехода“ и съществен фактор „на инициативата, с която левицата разполагаше до изборите от 1977 година“⁹¹.

Последното — инициативата на левицата, опираща се на неотслабващия натиск отдолу — изиграва впрочем особено важна роля именно след „черната седмица“, когато възникват благоприятни политически условия за нови крачки по пътя към демократизацията. Основната от тях е свързана с подготовката на общите законодателни избори.

Със Закона за политическата реформа испанският политически живот се оказва в доста странно положение. От една страна, официално са провъзгласени предстоящите парламентарни избори. От друга страна обаче, както вече се спомена, в закона няма нито дума за правото на участие в тях на „политическите асоциации“, с което изборите фактически губят смисъла си, доколкото липсва основното условие — възможността за демократично издигане на кандидатури, представляващи различни политически течения.

По тези именно причини на 8 февруари е публикуван кралски декрет, с който се внасят някои нови изменения в Закона за политическите асоциации. Още повече, че всички опозиционни партии се отказват от легализирането си според този закон и същевременно заявяват, че въпреки това ще издигнат собствени кандидатури, което без съмнение би дискредитирало „демократичността“ не само на изборите, но и на правителството, което ги организира.

„Утвърждаването чрез национален референдум на Закона за политическа реформа и близостта на общите избори, които би трябвало да се проведат според неговите разпореждания — се подчертава в мотивировката на декрета от 8 февруари — изискаха от правителството едно внимателно преосмисляне на нормите, които регулират упражняването на правото на асоцииране с политически цели.“ „Преосмислянето“ наистина е „внимателно“ — антидемократичният дух на Закона за политическите асоциации по същество се запазва, променя се — и то частично — само онова, което най-силно дразни опозиционните партии: задължителната декларация за вяност към Основните закони (които заменят конституцията по време на франкизма) и едноличното право на Министерството на вътрешните работи да преценява коя партия е „законна“ и коя не⁹².

Макар и минимални, внесените изменения очевидно окуражават опозицията, след като на 10 февруари ИСРП представя искането си да бъде легализирана. Примерът ѝ следват и други партии, между които и ИСКП.

Така след „черната седмица“ през януари изглежда, че декретът-закон от 8 февруари поставя началото на „розова десетдневка“. На 9 февруари са установени пълни дипломатически отношения между Испания и СССР, Чехословакия и Унгария. Същия ден по време на официалното си посещение в Италия кралят и кралицата приемат в Рим световно известния поет-комунист Рафаел Алберти. На 11 февруари полицията успява да освободи отвлечения ген. Виляескуса. На 17 февруари официално са легализирани редица опозиционни партии, начело със социалистическата. А на следващия ден за първи път испанската телевизия показва интервю с опозиционен лидер — генералният секретар на ИСРП Ф. Гонсалес.

⁹¹ Sistema, 1980, No 36, p. 77.

⁹² Teoria y practica. . . , 228—230.

В „наситеното розово“ на десетдневката остава обаче едно внушително по размери „черно петно“ — отношението към ИСКП. На 16 февруари генералният секретар на партията Карильо е принуден да се откаже от участие в „комисията на десетте“, тъй като правителството категорично отказва да го види на масата за преговори. ИСКП отсъствува и от списъка на партиите, легализирани на 17 февруари. А на 22 с. м. Министерството на вътрешните работи официално съобщава отказа си да я легализира.

Точно по време на „черната седмица“ заместник министър-председателят Осорио е на ново посещение в САЩ. Декорът е същият, сменили са се само актьорите — вместо с Форд и Кисинджър разговорите сега са с Картър и Ванс. Промени, макар и малки, има и в официалната американска позиция спрямо ИСКП. Ванс, базирайки се на докладите на посолството в Мадрид, смята неизбежна легализацията на партията в недалечно бъдеще, но при всички случаи — съветва той — „след първите избори“. Мнението на държавния секретар на САЩ, коментира Х. Бардавио, „съвпаднало с тезата на председателя на испанското правителство“⁹³. Но не и с тази на ИСКП, която решително не желае да бъде изключена от легално участие в първата свободна проверка на съотношението на силите в периода „след Франко“.

Становището на ИСКП получава подкрепата на всички демократични опозиционни групи, особено след като по-голяма част от тях са легализирани. Редица видни дейци на опозицията, като Руис Хименес (ляв християндемократ), Фернандо Ордоньес (социалдемократ), Ф. Гонсалес, Е. Тиерно Галван (от СНП), Гаригес Валкер (либерал) и др. изразяват готовност да свидетелствуват пред Върховния съд, където е изпратена преписката за легализацията на партията, че тя е „демократична политическа асоциация“ и законното ѝ съществуване не противоречи на испанската юрисдикция⁹⁴.

В благоприятна за партията посока еволюира и общественото мнение — според проведените допитвания, ако през октомври 1976 г. само 25% от анкетираните са за легализирането ѝ, през януари 1977 г. те са вече 30%, а в края на февруари — 43%⁹⁵. И накрая по онова време сред част от управляващите среди очевидно също съзрява убеждението, че без и против комунистите испанската буржоазна демокрация би била далеч от „класическия“ модел“, към който по ред причини те се стремят. В противен случай Адолфо Суарес не би се съгласил на среща с Карильо в края на февруари 1977 г.

Срещата е и закономерна кулминация на редовните контакти между правителството и ИСКП, започнали от август предишната година. През цялото това време посредниците — адвокатът Хосе Марио Армеро и членът на Изпълкома на ИСКП Хайме Балестерос — периодически предават становищата на министър-председателя и генералния секретар на ИСКП по текущите проблеми на испанската политика, за да се дойде логично и до идеята за директен диалог между двамата, който се провежда на 27 февруари в една вила в околностите на Мадрид.

Даже и отсявайки журналистическите увлечения — някои дори слагат на главата на Суарес перука, за да е пълно сходството с момента на арестуването на Карильо⁹⁶ — в срещата наистина остава нещо романтично. Пък макар и по простата причина, че надали в друга страна в последната четвърт на XX в. главата на правителството и лидерът на една партия могат да „изчезнат“ за повече от седем часа, без някой да знае къде са. Под

⁹³ Bardavio, J. Sabado Santo..., 147—148.

⁹⁴ Almanaque..., p. 43.

⁹⁵ Пак там, с. 42. Carrillo, S. Цит. съч., с. 48.

⁹⁶ Подобен вариант препредава и Босев, Кр. Цит. съч., с. 120.

романтичната форма обаче все пак се крие един съвсем делови по съдържание разговор.

Карильо отново изтъква, че ако бъде легализирана, ИСКП ще приеме и съблюдава вече установената форма на държавната власт (т. е. монархията). Освен това подобен жест би означавал реално „национално помирение“, още повече, че според комунистите основната задача е „съвместна борба за демократична стабилност“, поради което смятат излишно „да се заплитат в теми, които само биха довели до постановки от миналото“.

Другият вариант — да не се легализира ИСКП, може да се отрази неблагоприятно върху „демократичната достоверност“ на правителството, предупреждава Карильо. Първо, защото партията ще предизвика международна кампания за „демаскиране на една демокрация, която за нас би била фарс“. Второ, защото комунистите ще организират „изборен скандал“, било излизайки със собствени кандидатури, било поставяйки свои урни пред изборните бюра.

В третата група аргументи генералният секретар на ИСКП засяга ползата от легализацията. От една страна, по този начин правителството би елиминирало „престижа на нелегалност“ на комунистите, който предизвиква предимно симпатии към тях. Освен това какъвто и да било „изборен страх“ от партията е излишен — очевидно е, че в бъдещия парламент тя ще бъде една миноритарна група, а за властта е далеч по-изгодно да има пред очите си и организацията ѝ, и поверени в изборите данни за влиянието ѝ в обществото.

В отговор Суарес изтъква, че лично той е склонен да легализира партията, но че „трябва да се преодолеят много и важни пречки“. Според министър-председателя решението на въпроса ще зависи до голяма степен от постановлението на Върховния съд, който по онова време вече разглежда преписката за легализирането на ИСКП⁹⁷.

Двамата събеседници обсъждат и още един проблем — за срещата между Жорж Марше, Енрико Берлингуер и Карильо, насочена за 2 и 3 март с. г. Естествено Суарес не е очарован от идеята, но според Карильо единственият изход на правителството е да разреши провеждането ѝ, тъй като всяко друго решение отново би поставило под съмнение „демократичната му искреност“⁹⁸. Така и става — 2 и 3 март се превръщат в шумно рекламирани „дни на еврокомунизма“.

Срещата на генералните секретари на трите „еврокомунистически“ партии — френската, италианската и испанската — има и свое вече достатъчно коментирано „международно“ значение — търсенето на „ново общество, с плурализъм на политическите и обществени сили и с уважение, гарантиране и развитие на всички лични и колективни свободи“⁹⁹. Но без съмнение големият ѝ или поне подобният по важност смисъл е в публичното „приравняване“ на ИСКП към другите две „демократични“ комунистически партии като изходен пункт за паралел между политическите системи на трите държави. Неслучайно именно в дните на срещата в „Ел паис“ пише, че „системата на плуралистична демокрация, която Европа създаде върху развалините на жестоката война, запалена от международния фашизъм, включва, харесва ли се това или не, комунистическите партии“. А Испания не може да прави изключение, особено ако „управляващите прехода наистина желаят да направят испанските институции съответстващи на европей-

⁹⁷ Цит. по: Bardavio, J. Sabado Santo..., 166—168; Claudin, F. (Цит. съч., с. 4) съобщава, че Карильо е потвърдил лично пред него достоверността на твърденията на Х. Бардавио.

⁹⁸ Цит. по: Bardavio, J. Sabado Santo..., p. 169.

⁹⁹ Цит. по: A qui fa paura l'eurocomunismo. Firenze, 1977, p. 214. По-подробно представени позициите на трите партии вж. в Димитров, Д., Д. Драганов. Цит. съч.

ските¹⁰⁰. Надали е случайно и изявлението на Берлингуер на мадридското летище, че „истинският смисъл на посещението е в солидарността с испанския демократичен и антифашистки народ, във вярата, че една демократична Испания ще играе важна роля в създаването на нова Европа“. Още по-директен е Марше: „Нашето присъствие тук означава пълна солидарност с Испанската комунистическа партия, без която е невъзможно да си представим една действително свободна Испания.“¹⁰¹ Но даже и тази пряко декларирана солидарност на ФКП и ИКП с формално все още нелегалната ИСКП не изчерпва напълно „вътрешнополитическия“ замисъл на срещата.

Известно е, че ИСКП се ориентира към т. нар. особени позиции в сравнение с тези на по-голяма част от международното комунистическо движение след чехословашките събития от 1968 г. На проведения през септември с. г. пленум на ЦК С. Карильо заявява: „Съветският съюз и КПСС разчитат на нашето възхищение, на нашата симпатия и нашата подкрепа. Разчитали са винаги и ще продължават да разчитат като първа партия и първа държава, осъществили социалистическата революция. . . Същевременно, другари, в един момент, в случая с Чехословакия, нашето схващане за принципите на марксизма-ленинизма, нашият анализ на чехословашкото положение и на международното положение се оказаха в конфликт с другарите от ръководството на КПСС.“ В подобен дух е и изказването на Долорес Ибарури¹⁰².

С тази си позиция ръководството на партията създава реална опасност към хоризонталното разцепление на испанския комунизъм, формално съществуващо от 1964 г.¹⁰³, да се прибави и вертикално — вътре в самите ѝ редици. Подобна опасност съществува и след като изключените от ИСКП Енрике Листер и Едуардо Гарсия създават през 1970 и 1971 г. съответно Комунистическата работническа партия (ИСКРП) и ИСКП (VIII и IX конгрес), увличайки със себе си част от несъгласните с ръководството на партията по събитията в Чехословакия. Вътре в самата партия обаче остава друга една част, и тя несъгласна с официалната позиция, но очевидно с по-високо чувство за дисциплина и с по-ясно съзнание за необходимостта от запазване на единството в условията на диктатурата.

Становището на ръководството по чехословашките събития се оказва само началото на една еволюция, която постепенно довежда ИСКП в групата на партиите с т. нар. особени позиции. Дистанцирането от по-голямата част от международното комунистическо движение върви обаче предимно „отгоре“, доколкото конкретната обстановка в страната не позволява каквато и да е сериозна вътрешно-партийна дискусия. Така в навечерието на легализацията на партията ръководството ѝ е изправено пред нелеката задача да „превъзпита“ членската маса — на 2.III.1977 г. Карильо съобщава, че те са вече 150 хил.¹⁰⁴ — в духа на „еврокомунистическите“ идеи. Това именно е вторият основен „вътрешнополитически“ аспект на срещата в Мадрид: да се използва авторитетът на ФКП и ИКП като допълнителен аргумент в подкрепа на позицията, заета от ръководството на ИСКП, да се покаже пред партийните членове, че една голяма и „демократична“ партия трябва да бъде и „еврокомунистическа“.

¹⁰⁰ Цит. по: l'Unità, 3/3/1977.

¹⁰¹ Пак там.

¹⁰² АССРС, Reuniónes 1962—1970, Pleno del CC del PCE, septembre 1968.

¹⁰³ „Вследствие на известни идеологически постановки на ИСКП и нейния генерален секретар Сантяго Карильо“, както се изразяват някои изследователи, през 1964 г. от партията се отцепва Комунистическа партия (марксисти-ленинисти), която скоро след това се разделя на редица малки групички. Вж.: Lucha política por el poder. Madrid, 1976, p. 158 e seg.; Historia 16, 1977, No 13, p. 11 e seg.

¹⁰⁴ Цит. по: l'Unità, 3/3/1977.

Не е за подценяване и един трети аспект — пропагандният шум, който се вдига около срещата. Властите забраняват провеждането на митинг, но на пресконференцията след завършването ѝ присъствуват над 500 журналисти от цял свят, в хода на срещата се организира вечеря с участието на редица видни испански политически дейци и т. н. Без съмнение политическите дивиденди от тази „реклама“ отиват най-вече за ИСКП.

В опита си бързо да ги реализират през целия месец март комунистите разгръщат още по-енергична кампания за легализирането си. Към традиционните форми се прибавят и нови: публично представяне на местните партийни органи, обсъждане на кандидатурите за депутати в парламента, петиция от известни дейци на изкуството и културата и т. н.

На 1 април най-сетне е оповестено становището на Върховния съд по преписката за вписване на ИСКП в Регистъра на политическите асоциации. В 11 „смятайки, че“, 4 „вследствие“ и 1 „предвид на“ съдът обяснява, че „е лишен от юридическата власт да се произнесе по темата, която му е предложена“, и постановява „връщането (на преписката) в съответното Министерство (на вътрешните работи)“¹⁰⁵.

Ударът е двоен. Първо, „врелият картоф“ отново попада в ръцете на администрацията, опитала се да го „подаде“ на правосъдието. Второ, със становището си Върховният съд фактически обезсилва декрета от 8 февруари, който цели именно да раздели отговорностите, облекчавайки властта при решаването на „неприятни“ проблеми¹⁰⁶. Пред правителството застава дилемата: или да признае безсмислието на декрета, или да легализира ИСКП.

Двйният удар удвоява и надеждите на комунистите, още повече че според депозирания в Министерството партийен устав надали има асоциация, по-демократична и „добронамерено настроена“ към създаващата се политическа структура. ИСКП, се подчертава там, вижда основните си задачи в демократичния принос към определяне на „посоката на испанската политика, с цел да се постигне пълната демократизация на политическата система“. Тя „потвърждава пълната си национална независимост както в изработването на политическата си линия, така и в търсенето на път към социалистическа демокрация, съобразена с особеностите на страната.“ Конкретните ѝ цели са „национално помирение, което да положи основите на мирно съжителство между испанците и на установяване на автентична представителна демокрация“¹⁰⁷.

На 2 април Изпълкомът на ИСКП публикува комюнике, с което показва, че отлично съзнава деликатното положение на властта след решението на Върховния съд, което според комунистите „поставя правителството пред отговорността да реши без повече отлагане легализирането на КП и на останалите партии и организации, очакващи признаването си. Ако не го стори, правителството би се отказало от едно задължение, прокламирано и поето със закона за политическата реформа“¹⁰⁸.

На 6 април в подкрепа на ИСКП за пореден път излиза и демократичната опозиция. В нарочно съобщение тя заявява, че „забавянето и несигурността, създадени около легализирането на КП и други партии, засягат сериозно достоверността на избирателния процес и могат да поставят в опасност участието в него на демократичните сили“¹⁰⁹. Категоричността на комюникето отново убеждава Суарес, че е заложена на карта политиката му на

¹⁰⁵ Цит. по: *Teoría y práctica*. . . , 231—233.

¹⁰⁶ Пак там, с. 234.

¹⁰⁷ Цит. по: *Bardavio, J. Sabado Santo*. . . , p. 178.

¹⁰⁸ Цит. по: *Almanaque*. . . , p. 45.

¹⁰⁹ Пак там, с. 46.

„договорено скъсване“ с франкизма и че възможностите за протакане и отлагане на легализирането практически са изчерпани.

Защо тогава да не се използва изключително удобният момент, който му предоставят свещените за католическа Испания Великденски празници, когато всички — правителство, военни, политици, комунисти — ползват не по-малко свещения тридневен отдиш? Решението е взето, кралят не възразява и още на 6 април, сряда, „операцията легализиране“ започва.

„Кой твърди, че испанската бюрокрация е бавна? — възкликва Хоакин Бардавио. — Онзи 6 април тя би смаяла света.“¹¹⁰ Преписката наистина се движи по инстанциите със светкавична бързина и три дни по-късно, на 9 април, Главната прокуратура уведомява МВР, че „не са налице никакви данни, . . . които пряко да инкриминират (Комунистическата) партия, в която и да е от формите на незаконни асоциации, определени и наказуеми по чл. 172 на последната редакция на Наказателния кодекс“¹¹¹. Същия ден, „света събота“, ИСКП е вписана под № 126 в Регистъра на политическите асоциации.

Макар и очаквано, и като решение, и особено с темповете си, легализирането на партията изненадва испанското общество. По-голяма част от членовете на Министерския съвет научават новината от средствата за масова информация. „Червеният великден“ сварва неподготвени и комунистите — едва късно вечерта малкото партийни членове, останали през ваканционните дни в столицата, демонстрират по улиците радостта си от историческото събитие. Но че не са го очаквали, доказва дори и случаят с органа на партията в. „Мундо обреро“.

На 11 април излиза бр. 14, в който специална статия е посветена на „най-голямата грешка на правителството“ след решението на Върховния съд от 1 април. Същевременно вестникът препечатва от следващия, извънреден бр. 15, излязъл на 10 април, първата декларация на Карильо, когото новината сварва във Франция. Генералният секретар на ИСКП оценява легализацията като „принос към победата на демократичните сили“ и „доказателство, че Испания наистина е влязла в период на преход към демокрация“¹¹².

В извънредния брой на „Мундо обреро“ е публикувано и комюникето на Изпълкома на партията, в което се настоява за легализиране и на всички останали все още извън закона партии, както и за пълна амнистия на политическите затворници. Същевременно ИСКП незабавно потвърждава, че „независимо от съществуващите ограничения на избирателните норми и от кратките срокове на предизборната кампания ще участва с пълна решимост и отговорност с цел победата на демокрацията в изборите“¹¹³.

Същия ден, 10 април, официално е открито и първото след диктатурата легално седалище на ЦК на ИСКП в Мадрид, пред което незабавно се стичат хиляди членове и съмишленици на партията. И все пак до понеделник, когато политическият живот се връща към нормалния си ритъм, всичко е общо взето спокойно.

Наложено от обстоятелствата двудневно закъснение до голяма степен притъпява силата на първите реакции, включително и на отрицателните, без, разбира се, да им пречи да се изявят. Според лидера на вече учредената дясна партия Алианса Популар Фрага Ирибарне например „легализирането на Комунистическата партия е истински държавен преврат“¹¹⁴. Но ако Фрага все

¹¹⁰ Bardavio, J. Sabado Santo. . . , p. 187.

¹¹¹ Пак там, с. 188.

¹¹² Mundo obrero, 11—17/4/1977.

¹¹³ Пак там, 10/4/1977.

¹¹⁴ Цит. по: Bardavio, J. Sabado Santo. . . , p. 192.

пак се ограничава само с думи, други, включително и членове на правителството, преминават и към дела. Такъв е случаят с министъра на Военноморския флот адмирал Пита да Вейга, който на 11 април подава оставка в знак на протест. На следващия ден се събира на заседание Висшия военен съвет. Министър-председателят е подложен на ожесточени атаки, генералитетът се чувства измамен след обещанията му от 8.XI.1976 г. Още по-силен е огънят срещу заместник министър-председателя по въпросите на отбраната генерал-лейтенант Гутierrez Мелядо, „съучастник в заговора“ на Суарес.

Обсъждат се евентуални „ответни действия“, но в края на краищата благодарумието все пак надделява. В публикуваното два дни по-късно обръщение „Към всички генерали, командири, офицери и подофицери“ се подчертава, че „легализацията на Испанската комунистическа партия е консумиран факт, който (Висшият военен съвет) дисциплинирано приема; но, съзнавайки отговорността си и спазвайки повелите на законите, (той) изразява дълбокото си и единодушно отхвърляне от страна на армията на тази легализация и на административния акт, осъществен едностранно, въпреки голямото политическо значение на подобно решение“¹¹⁵.

Така „изненадващата легализация“ се оказва в последна сметка възможно най-ефикасният вариант за осъществяване на едно трудно, но неизбежно действие. Но не и най-безболезненият — именно от април 1977 г. нататък военните ще станат много по-чувствителни към политическите проблеми, за да достигнат в следващите пет години и до четири открити опита за пряка намеса в решаването им. И именно от април 1977 г. нататък ИСКП ще се чувства едва ли не „длъжник“ на Суарес и на изграждащата се под негово ръководство буржоазнодемократична система, за да достигне до някои скъпо струващи отстъпки от принципни комунистически позиции.

Една от основните сред тях идва още на 14 април, когато е свикан първият след диктатурата легален разширен пленум на ЦК. ИСКП официално провъзгласява — не без дискусии и „особени мнения“, че ако кралят „продължи да действа решително за установяването на демокрация в нашата страна, смятаме, че в бъдещите Кортеси партията и демократичните сили биха могли да възприемат монархията като конституционен режим“. Решено е също така испанският национален флаг — въведен при Франко — да бъде признат, наред с червеното знаме със сърп и чук, за равностоен и задължителен символ на ИСКП¹¹⁶.

В първия момент, колкото и да са значими, тези решения изглеждат най-вече като една задължителна отплата за легализацията на партията. Още повече, че голямата задача, която стои пред пленума, е подготовката на комунистите за насрочените за 15 юни общи парламентарни избори. Но ръководството на ИСКП изглежда не дооценява, че с подобна позиция поставя началото на постепенната загуба на „индивидуалните черти“ на партията. Доста по-късно самият Карильо, инициатор на решенията на пленума, ще признае, че през 1977—1978 г. ИСКП се е оказала значително по-съобразителна в изграждането на представата, че именно тя е истинската „лява партия“ в Испания — и с първоначалния си отказ да приеме монархията, и с декларациите си за вярност към националния флаг от годините на републиката¹¹⁷. За разлика от нея още в момента, когато постига изключително важна морална и политическа победа — признаване правото ѝ

¹¹⁵ Цит. по: Urbano, P. Цит. съч., р. 15.

¹¹⁶ Bardavio, J. Sabado Santo..., 203—204.

¹¹⁷ Carrillo, S. Цит. съч., 54—55.

на законно съществуване — ИСКП като че ли се и отказва, доброволно или принудително, от възможността максимално да използва инерцията от тази победа.

* * *

Първият подготвителен етап от изграждането на испанската буржоазно-демократична политическа система обхваща периода от смъртта на Франко до парламентарните избори от 15 юни 1977 г. и се разделя от своя страна на два ярко изразени подетапа: на „отпусканата отгоре демокрация“ по време на правителството на Ариас Наваро и началните месеци от управлението на Суарес; и на „договореното скъсване“, което кулминира със създаването на Учредителните кортеси. В тези хронологически рамки се развива и трудният процес на легализирането на ИСКП.

Определено може да се твърди, че партията излиза губеща от срещата между действителността „след Франко“ и прогнозите ѝ за същия този период. Вместо „национална стачка“ — „мирна“, „обща“ или „политическа“ — началото на края на диктатурата идва в резултат от действието на единствено неумолимите биологични закони. Вместо „политическа революция“ първоначално започва един бавен и мъчителен процес на еволюция. Вместо „временно правителство на широка коалиция“ този процес е поверен на кабинет начело с отявления франкист Ариас Наваро. Вместо „демократична република“ Испания почти безболезнено приема монархическата институция. Вместо „демократично скъсване“ под ръководството на „съюза на силите на труда и културата“ се тръгва по пътя на „отпускана отгоре демокрация“ с темповете, определяни от властта.

В резултат ИСКП като че ли се стъписва, изгубва временно ориентация в събитията, оказва се изпреварена от тях. Едва с пленума в края на юли 1976 г., и по-конкретно с решенията за постепенно извеждане на партийната организация от нелегалност, тя показва, че отново е уловила пулса на конкретната испанска действителност, влязла е в динамиката и ритъма на промените. Но закъснението я поставя в ролята на догонваща, стъпките ѝ понякога са по-широки и по-малко премислени от необходимото. И ако въпреки това към края на 1976 и началото на 1977 г. тя отново е в крак с политическата ситуация, заслугата е най-вече на постоянната масова подкрепа „отдолу“, без която „е повече от съмнително, че реформаторската политика би успяла срещу съпротивата на франкистките групи“¹¹⁸.

Разбира се, ако се обърне гледната точка, тази масова подкрепа изглежда логична и закономерна отплата към партията, която по време на диктатурата действително най-активно, последователно и самопожертвувателно организира защитата на непосредствените жизнени и политически интереси на значителни групи от трудещото се население. Пак от същата гледна точка логична и закономерна е и подкрепата, която оказват другите демократични опозиционни сили в борбата на ИСКП за признаване правото ѝ на законно съществуване.

И все пак основната тежест от битката за легализирането на партията ляга на плещите на самите комунисти. Благодарение най-вече на тяхната настойчивост, на показаните организирана сила и дисциплинираност, те успяват да я доведат до подобен край.

Легализацията на ИСКП, пише един от главните участници в събитията, С. Карильо, „е преминаването на Рубикона на демократичната промяна. Сега

¹¹⁸ Sistema, 1980, No 35, p. 10; Оценката на ИСКП за ролята на масовия натиск вж. в IX congreso. . . , p. 337 e seg.

вече наистина се осъществи моментът на скъсването, очерта се разделителната линия между привържениците и противниците на автентичните политически свободи¹¹⁹. Оценката без съмнение е точна. Същевременно обаче, още със стъпването си на „брега на скъсването“, комунистите показват, че и те не са чужди на своеобразния „комплекс за национални интереси“, на който след Втората световна война плащат дан редица западноевропейски комунистически партии, и който в конкретния случай поставя началото на „деперсонификацията“ на партията, на превръщането ѝ от първа и единствена реално съществуваща опозиционна сила по време на диктатурата в една от политическите групи на периода „след Франко“.

Така, ако от една страна в началния етап на прехода към режим от буржоазнодемократичен тип ИСКП съумява да отвоюва полагащото ѝ се собствено място в испанския политически живот, от друга, с постигането на тази победа тя като че ли и сама ограничава параметрите му. А последиците от това самоограничаване не ще закъснеят да се проявят.

¹¹⁹ Carrillo, S. Цит. съч., с. 46.